

Šimun Novaković¹

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika u kontekstu pisanja bosansko-hercegovačkih tiskovina

Nakon što je osamnaest hrvatskih kulturnih, obrazovnih i znanstvenih institucija potpisalo, a potom 17. ožujka 1967. godine objavilo Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, hrvatska su partijska tijela osudila navedenu inicijativu. Njihov su primjer slijedila hrvatska republička i neka savezna državna tijela. Pod pritiskom političkih struktura utvrđivala se kronologija donošenja Deklaracije i politička odgovornost pojedinaca. U konačnici je Deklaracija osuđena kao *atak na bratstvo i jedinstvo naših naroda*, većini potpisnika izrečene su različite kazne, a dio njih je izbačen iz Saveza komunista. Iako je većina reakcija na pojavu Deklaracije zabilježena u Hrvatskoj, a potom i u Srbiji jer je dva dana nakon objavljivanja Deklaracije Udruženje književnika Srbije inicijativu hrvatskih jezikoslovaca okarakteriziralo dokumentom vrijednog razmišljanja, nisu zaostale reakcije na pojavu Deklaracije i u Bosni i Hercegovini. O Deklaraciji su raspravljali Centralni komitet i općinski komiteti Saveza komunista Bosne i Hercegovine, a zapaženo su mjesto u diskusijama imali bosanskohercegovački predstavnici u različitim saveznom tijelima. Pored partijskih, republičkih i saveznih tijela reakcije su zabilježene u čitavom nisu drugih institucija i organizacija. Tako su se osudi Deklaracije pridružili Udruženje književnika BiH, nastavnici sarajevskoga Filozofskoga fakulteta, Univerzitetski savjet sarajevskog sveučilišta, kolektiv RTV Sarajevo i dr. O navedenim reakcijama opširno su pisale dnevne tiskovine *Oslobođenje* i *Večernje novine*, ali i neka regionalna i strukovna glasila.

¹ izv. prof. dr. sc. Šimun Novaković, Arhiv Bosne i Hercegovine, Ulica reisa Dž. Čauševića 6, 71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina. E-pošta: simun.novakovic73@gmail.com.

Ključne riječi: bosanskohercegovačke dnevne i regionalne tiskovine, Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, Predlog za razmišljanje, Savez komunista BiH.

1. Uvod

Sredinom mjeseca ožujka 1967. godine, tijekom tada aktualnih rasprava o izmjenama Ustava SFRJ, osamnaest je hrvatskih kulturnih, obrazovnih i znanstvenih institucija, nakon kratkotrajnih konzultacija i rasprava, potpisalo dokument pod nazivom Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika.² Nakon slanja nadležnim saborskim i skupštinskim tijelima, tekst Deklaracije objavljen je u zagrebačkom *Telegramu* 17. ožujka 1967. godine.³ Objavljivanje Deklaracije odmah je privuklo pozornost ondašnjih medijskih kuća, čije su prve reakcije bile prilično politički neutralne.⁴ Dva dana kasnije, očito prema napatku partijskih organa, Deklaraciju su osudili u svojim komentarima *Vjesnik* i Radio-televizija Zagreb.⁵ Ubrzo su svoj stav o Deklaraciji javno iznijeli i partijski organi, a potom i

- 2 Deklaraciju su potpisali Matica hrvatska, Društvo književnika Hrvatske, PEN-klub, Hrvatsko filološko društvo, Odjel za filologiju JAZU-a, Odjel za suvremenu književnost JAZU-a, Institut za jezik JAZU-a, Institut za književnost i teatrologiju JAZU-a, Katedra za suvremeni hrvatskosrpski jezik Filozofskog fakulteta u Zadru, Katedra za suvremeni hrvatskosrpski jezik Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Katedra za povijest hrvatskog jezika i dijalektologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Katedra za stariju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Katedra za noviju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Katedra za jugoslavenske književnosti Filozofskog fakulteta u Zadru, Institut za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Institut za nauku o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Staroslavenski institut i Društvo književnih prevodilaca Hrvatske.
- 3 *Telegram* je izabran za objavljivanje Deklaracije vjerojatno zbog toga što se nalazio na istoj adresi kao i Društvo književnika Hrvatske te zbog toga što je Slavko Mihalić, tajnik Društva i tajnik aktiva Saveza komunista Društva, bio ujedno i član redakcijskoga kolegija *Telegrama*. Usp. Josip Pavičić, „Deklaracija o nazivu, položaju i budućnosti hrvatske samostalnosti - Kronologija deklaracijskih zbivanja u ožujku i travnju 1967.“, *Jezik*, 64, str. 18.
- 4 O donošenju su Deklaracije izvijestile zagrebačke tiskovne 16. ožujka, a 17. ožujka 1967. godine i beogradske. *Borba* i *Politika* izvijestili su da je 15. ožujka u Društvo književnika Hrvatske donesena Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika koju je prethodno prihvatilo još sedamnaest drugih hrvatskih kulturnih i znanstvenih institucija. Obje su tiskovine prilično opširno prenijele sadržaj Deklaracije i bez jedne negativne konotacije na predmet njezina traženja. Usp. „Traže se precizne ustavne odredbe“, *Politika* 64 (19198), 17. ožujka 1967., str. 7 i „Deklaracija o hrvatskom književnom jeziku“, *Borba*, 32 (73), 17. ožujka 1967., str. 8.
- 5 Najprije se pojavio u *Vjesniku* članak „Politika a ne lingvistika“, a potom i komentar Radio-televizije Zagreb. Usp. „Vjesnik: Politika a ne lingvistika“, *Politika*, 64 (19200), 19. ožujka 1967., str. 9 i „Radio-televizija Zagreb: Jednostrana revizija Novosadskog dogovora“, *Politika*, 64 (19201), 20. ožujka 1967., str. 6. Osude iznesene u navedenim člancima

službeni organi vlasti. U raspravama i osudama sudjelovala su neka druga tijela, pa čak i ogranci Matice hrvatske. Održavani su i radnički prosvjedi, a obični su građani i neformalne grupe otvorenim pismima izražavali svoje stavove o Deklaraciji.

Budući da reakcije na pojavu Deklaracije predstavljaju jedan od najburnijih momenata novije hrvatske jezične povijesti, tijekom priprema njezina donošenja, te reakcije političkih organa, institucija i pojedinaca nakon njezina objavljivanja, već su dijelom bili predmetom istraživanja.⁶

moгу se promatrati u kontekstu realizacije depeše koju je CK SK Hrvatske uputio Titu. U depeši se navodi da je 17. ožujka 1967. godine javnost bila „upoznata s tekstem Deklaracije te je Izvršni komitet CK SKH hitno sazvaо sastanak koji je održan u subotu 18. ožujka. Sastanku su prisustvovali predstavnici Radio-televizije Zagreb i Vjesnika te je dogovoreno da Radio-televizija Zagreb i *Vjesnik* /objave/ politički komentar u kojem treba osuditi način kako je pripremana Deklaracija (u tajnosti pred javnim društvenim faktorima, oblik kojim se želi nametnuti diskusija o nekim pitanjima iz područja jezika, dvosmislenost nekih stavova u objavljenoj Deklaraciji i neodgovornost onih koji su olako stavili svoj potpis na jedan takav dokument).“ Jozo Ivičević-Bakulić, „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika u sklopu suvremene hrvatske povijesti“ *Kolo* 1-2, <http://www.matica.hr/kolo/314/deklaracija-o-nazivu-i-polozaju-hrvatskoga-književnog-jezika-u-sklopu-suvremene-hrvatske-povijesti-20691/> (24. veljače 2020.).

- 6 O okolnostima donošenja Deklaracije nakon demokratskih promjena pisali su sâmi sudionici navedenih događanja. Posebno su često o Deklaraciji u *Vjesniku* pisali sudionici njezina donošenja. Usp. Jelena Hekman (pripremila), *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika: građa za povijest Deklaracije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997. U rasvjetljavanju okolnosti donošenja, te iznošenju osobnih viđenja sudionika, posebno je aktivna Matica hrvatska. Obilje se informacija o Deklaraciji može pronaći u Matičinu *Kolo* (2009). U navedenom se časopisu nalaze članci nekih sudionika i suvremenika donošenja Deklaracije, ali i nekih mladih hrvatskih jezikoslovaca. Riječ je o člancima Radoslava Katičića „Deklaracija i jezikoslovlje“, Milana Mogušića „Značenje Deklaracije u povijesti hrvatskog jezika“, Dalibora Brozovića „O nekima manje spominjanim jezikoslovnim aspektima Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“, Stjepana Babića „O Deklaraciji – činjenice i pretpostavke“, Dubravka Jelčića „O Deklaraciji (Sjećanja)“, Josipa Lisca „Deklaracija i njeni sastavljači: Tko je bio sedmi?“, Branka Kune „Značenje Deklaracije danas“, Branimira Belaja „Nekoliko napomena o zadacima jezikoslovne kroatistike danas“, Joze Ivičevića-Bakulića „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika u sklopu suvremene hrvatske povijesti“, Ljubomira Antića „Hrvatski komunisti i nacionalni identitet“, Josipa Šentije „Jezik i jezična politika u medijima uoči Deklaracije“, Josipa Pavičića „Deklaracija o jeziku samostalnosti“, Ivana Čizmića „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika i njezin odjek u hrvatskoj političkoj emigraciji“, Mate Kapovića „Položaj hrvatskoga jezika u svijetu danas“, Mirka Petija „Jezik kojim je pisana Deklaracija“. Opširnije vidi: *Kolo*, 1-2, Matica hrvatska, Zagreb, 2009. Isto tako, Matičina *Hrvatska revija* (2017) objavila je članke Radoslava Katičića „Sjećanja na dane nastajanja Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, Augusta Kovačeca „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga jezika u povijesnom kontekstu“, Josipa Lisca „Deklaracija i Dalibor Brozović“ i Vinka Grubišića „Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika u Sjevernoj i Južnoj Americi“. Opširnije vidi: *Hrvatska revija*, 1, Matica hrvatska, Zagreb, 2017. Novo svjetlo, pogotovu u kontekstu pisanja ondašnjih tiskovina, predstavlja knjiga vijesti, komentara, osuda i zaključaka o Deklaraciji, koju je priredio Marko Samardžija, a objavila Matica hrvatska 2017. godine u povodu 50. obljetnice donošenja. U navedenoj se knjizi

U navedenim je radovima težište stavljeno na reakcije u Hrvatskoj i Srbiji, što je u neku ruku i razumljivo s obzirom na mjesto pojavljivanja Deklaracije, a potom i Predloga za razmišljanje koji se javio kod skupine srbijanskih književnika kao reakcija na zahtjeve Deklaracije. Do danas su bez šire obrade izostale reakcije na pojavu Deklaracije u Bosni i Hercegovini.⁷ U cilju popunjavanja navedenih praznina, ovim radom želimo, temeljem izvješćivanja bosanskohercegovačkih tiskovina *Oslobođenja*, *Večernjih novina* i nekih regionalnih i strukovnih glasila tijekom mjeseca ožujka i travnja 1967. godine, prikazati kakav je interes Deklaracija pobudila u ondašnjim jugoslavenskim republikama i saveznima organima, a poseban je naglasak stavljen na prikaz rasprava koje su vođene u BiH. Rad bi trebao dati odgovor na pitanja koliki je interes vladao u bosanskohercegovačkoj javnosti za jezične polemike koje su se pojavile nakon donošenja Deklaracije, kakve su stavove o navedenome imala bosanskohercegovačka partijska tijela, organi vlasti, ali i druge formalne i neformalne grupe građana. Navedeno bi moglo biti posebno bitno u kontekstu složenosti međunacionalnih odnosa u Bosni i Hercegovini jer se u njoj zdušno provodila politika tzv. bratstva i jedinstva. U provođenju politike bratstva i jedinstva bitnu ulogu igrala je i jezična politika koja se ogledala u dosljednoj primjeni zaključaka Novosadskoga dogovora.

2. Pisanje bosanskohercegovačkih tiskovina o raspravama u Hrvatskoj⁸

Prva bosanskohercegovačka tiskovina koja je pisala o Deklaraciji bilo je *Oslobođenje* koje je 19. ožujka 1967. godine najavilo objavljivanje komentara

nalazi i pogovor koji sažeto prikazuje okolnosti koje su prethodile donošenju Deklaracije. Usp. Marko Samardžija (priredio), *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967.-1917.: vijesti, komentari, osude i zaključci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1917.

- 7 Kronologijom donošenja Deklaracije i reakcijama koje su potom uslijedile pisao je Josip Pavičić. Međutim u njegovu se radu ništa ne govori o reakcijama u drugim jugoslavenskim republikama. Usp. Josip Pavičić, „Deklaracija o nazivu, položaju i budućnosti hrvatske samostalnosti: kronologija deklaracijskih zbivanja u ožujku i travnju 1967.“, *Jezik*, 64, 2017., str. 14-29.
- 8 O reakcijama na pojavu Deklaracije u Hrvatskoj i Srbiji pisano je temeljem izvješćivanja Politike i Borbe. Usp. Šimun Novaković, „Izvanpartijske reakcije i rasprave o Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika prema pisanju Politike i Borbe, *HUM-časopis Filozofskog fakulteta*, Mostar, god. 14, br. 22, 2019., str. 99-137, Šimun Novaković, „Reakcije partijskih organa na pojavu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog jezika prema pisanju nekih srbijanskih tiskovina“, *Mostariensia*, god. 23, br. 1, Mostar, 2019., str. 7-39, Šimun Novaković, „Provođenje partijskih zaključaka u institucijama potpisnicama Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika i Predloga za razmišljanje - prema pisanju Politike i Borbe“, *Mostariensia*, god. 24, br. 1, Mostar, 2020., str. 31-72. Stoga u ovom radu donosimo samo kratak kronološki prikaz reakcija u Hrvatskoj i Srbiji u kontekstu pisanja bosanskohercegovačkih tiskovina.

„Politika a ne lingvistika“ u zagrebačkom *Vjesniku* i novosadskom *Dnevniku*. U tek nekoliko rečenica parafrazira se sadržaj navedenog komentara koji navodi da je problem jezika naroda Jugoslavije stvar znanstvenih rasprava, da Deklaracija tomu proturječi te da se radi o političkoj diverziji čiji krajnji efekt može biti samo štetan za stvarne interese hrvatskog naroda.⁹ Narednih je dana *Vjesnik* počeo s objavljivanjem rasprava Miloša Žanka, a njih je objavljivalo i *Oslobođenje*.¹⁰ O tada aktualnim raspravama o jeziku 21. ožujka 1967. godine počinju pisati i sarajevske *Večernje novine*. One su navedenoga dana iz *Vjesnika* preuzele dio komentara „Kuda idemo“ akademika prof. dr. Ferde Čulinovića koji navodi da iza sadržaja Deklaracije ne stoji čitav znanstveni svijet Hrvatske, niti svi kulturno-prosvjetni radnici.¹¹ Čulinović izražava nadu da se sa srpske strane neće pojaviti jednaki glasovi razdvajanja jer za navedeno nema osnove i objektivne potrebe. Nedugo nakon objavljivanja Deklaracije uslijedile su reakcije službenih partijskih tijela. Prve reakcije partijskih krugova uslijedile su 21. ožujka 1967. godine kada je održana sjednica Izvršnog komiteta CK Saveza komunista Hrvatske.¹² Potom su rasprave prenesene u zagrebački Gradski komitet Saveza komunista.¹³ Posljednje opšir-

9 Usp. Tanjug „‘Vjesnik’ o ‘Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika’“, *Oslobođenje*, 23 (6749), 19. ožujka 1967., str. 14.

10 Usp. [Miloš Žanko], „O različitim putevima i metodama rješavanja nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa“, *Oslobođenje*, 23 (6751), 21. ožujka 1967., str. 4., [Miloš Žanko], „Sporna pitanja ne rješavaju se političkom demonstracijom“, *Oslobođenje*, 23 (6752), 22. ožujka 1967., str. 4. i [Miloš Žanko], „Zatvaranje je znak slabosti, a ne snage jedne kulture“, *Oslobođenje*, 23 (6753), 22. ožujka 1967., str. 4. Žankove rasprave preuzimale su i druge jugoslavenske dnevne tiskovine. Usp. „Dr Miloš Žanko: Pogreške i zablude skupo se plaćaju“, *Politika*, 64 (19201), 20. ožujka 1967., str. 6, „Ne radi se o izmeni naziva već o novoj tezi u pitanju dosad zajedničkog književnog jezika“, *Politika*, 64 (19202), 21. ožujka 1967., str. 6, „Uz nacionalno pitanje vezani su porazi i najveći trijumfi radničke klase i SKJ“, *Politika*, 64 (19203), 22. ožujka 1967., str. 6, „Sporna pitanja ne rešavaju se političkom demonstracijom“, *Borba*, 32 (77), 21. ožujka 1967., str. 4 i „Zatvorenost je dokaz slabosti, a ne jakosti jedne kulture“ *Borba*, 32 (78), 22. ožujka 1967., str. 4.

11 Usp. „Kuda idemo“, *Večernje novine*, 3 (68), 21. ožujka 1967., str. 14.

12 Usp. Tanjug, „Deklaracija je naišla na osudu javnosti“, *Oslobođenje*, 23 (6752), 22. ožujka 1967., str. 3. i „Kritika članova SK - potpisnika deklaracije“, *Večernje novine*, 3 (69), 22. ožujka 1967., str. 16.

13 Zagrebački komunisti o Deklaraciji najprije su raspravljali 24. ožujka 1967. godine kada je predsjednik Gradskoga komiteta Saveza komunista Zagreba Pero Pirker pokrenuo inicijativu da se iz Saveza komunista isključi Vlatko Pavletić, predsjednik Društva književnika Hrvatske, zbog političke neodgovornosti i nebudnosti koju je pokazao u vezi s donošenjem Deklaracije. Navedenoj je sjednici nazočio i tajnik Izvršnog komiteta CK SK Hrvatske Miko Tripalo, a u raspravi su sudjelovali Mirko Božić, Stefo Špiljak, Branko Puharić, Vera Vrčić, Vatroslav Mimica, Drago Božić, Aleksandar Flaker i Branko Stapar. Usp. Tanjug, „Otvoreno pismo zagrebačkih radnika“, *Oslobođenje*, 23 (6755), 25. ožujka 1967., str. 14 i Tanjug, „Zagrepcani

nije partijske rasprave o Deklaraciji vođene su na plenumu CK SK Hrvatske, prvotno planiranom za 4. travnja,¹⁴ ali je došlo do njegova odgađanja za 20. i 21. travnja 1967. godine.¹⁵ O tijeku plenuma i raspravama tiskovine su opširno pisale. Posebnu su pozornost posvetile sadržaju izlaganja tada vodećih hrvatskih komunista Mike Tripala¹⁶ i Vladimira Bakarića,¹⁷ ali i nekih drugih

osuđuju Deklaraciju”, *Večernje novine*, 3 (72), 25. ožujka 1967., str. 16. Sekretarijat Gradskoga komiteta SK Zagreba raspravljao je o Deklaraciji 1. i 2. travnja 1967. Tada je upozoreno na potrebu bržega otkrivanja začetnika Deklaracije. Upozoreno je i na izvjesne neujednačenosti kriterija prilikom utvrđivanja osobne odgovornosti komunista. Usp. Tanjug, „Kazne nisu adekvatne stepenu političke odgovornosti“, *Oslobođenje*, 23 (6763), 2. travnja 1967., str. 1. Za neke je kazne utvrđeno da su preblage, a predložena su i nova isključenja iz Saveza komunista. Kao najodgovorniji prozvani su članovi Saveza komunista iz Upravnog odbora Matice hrvatske. Polemiziralo se i o pozivu institucijama sastavljačima Deklaracije da se ograde od njezina sadržaja i zaključku Gradskoga komiteta da se u zagrebačkim osnovnim organizacijama provede postupak utvrđivanja stupnja odgovornosti i izvrši izricanje kazni. Usp. D. Praštalo, „Poznati autori ‘Deklaracije’“, *Oslobođenje*, 23 (6764) 3. travnja 1967., str. 1.

- 14 Predsjedništvo i Izvršni komitet CK SK Hrvatske su 3. travnja 1967. godine obavijestili javnost da se odgađa planirani plenum. Usp. Tanjug, „Odgodeni plenum CK SK Hrvatske“, *Oslobođenje*, 23 (6765), 4. travnja 1967., str. 1. i „Zašto odlaganje“, *Večernje novine*, 3 (81), 5. travnja 1967., str. 1. Narednog su dana tiskovine prenijele objašnjenje Vladimira Bakarića vezano za odgodu plenuma. On navodi da su u pojavu Deklaracije bile umiješane i neke strane službe, s napomenom da se nije išlo za tim da se to detaljnije istražuje jer je stvar politički jasna, odnosno dogovoreno je da „utvrđujemo začetnike i inicijatore i da tu budemo vrlo oštri, a ostale učesnike da tučemo političkim sredstvima.“ „Nacionalizam su primili oni koji u današnjoj fazi revolucije nisu našli svoje mjesto“, *Oslobođenje*, 23 (6766), 5. travnja 1967., str. 3. Prozvao je neke osnovne organizacije Saveza komunista zbog slabosti, ali i nedovoljno brzog i oštrog kažnjavanja donositelja Deklaracije. Iz današnje perspektive posebno su zanimljive Bakarićeve opservacije o Franji Tuđmanu, tada direktoru Instituta za istraživanje historije radničkoga pokreta, a kasnije disidentu i prvom predsjedniku samostalne Hrvatske. Bakarić je govorio i o drugim tzv. *žarištima pojave nacionalizma*. Usp. Tanjug, „Trebalo biti odlučan u političkoj osudi i političkoj bici“, *Oslobođenje*, 23 (6766), 5. travnja 1967., str. 1. i „Nacionalizam su primili oni koji u današnjoj fazi revolucije nisu našli svoje mjesto“, *Oslobođenje*, 23 (6766), 5. travnja 1967., str. 3.
- 15 Tiskovine su 19. travnja 1967. godine najavile održavanje plenuma CK SK Hrvatske. Usp. D. Pr., „Danas plenum CK SK Hrvatske“, *Oslobođenje*, 23 (6780), 19. travnja 1967., str. 1. i „Plenum CK SK Hrvatske“, *Večernje novine*, 3 (93), 19. travnja 1967., str. 1.
- 16 Tripalovo je izlaganje objavljeno prije plenuma. On je u svom referatu ponovio neke stavove o Deklaraciji već rečene na sjednici Izvršnog komiteta CK SK Hrvatske 21. ožujka 1967. godine, a dotaknuo se i nekih drugih pitanja, kao što su pitanje njegova poimanja jugoslavenstva, pojavama nacionalizma i šovinizma. Opširnije o navedenoj sjednici i sadržaju Tripalova referata vidi: Tanjug, „Deklaracija - bezobziran napad na bratstvo i jedinstvo“, *Oslobođenje*, 23 (6776), 16. travnja 1967., str. 1. i [Miko Tripalo], „Osnovna bitka protiv nacionalizma dobija se tamo gdje se dobija i bitka protiv etatizma“, *Oslobođenje*, 23 (6776), 16. travnja 1967., str. 5.
- 17 Na plenumu je o idejno-političkim pitanjima i pojavi nacionalizma uvodno izlaganje imao predsjednik CK SK Hrvatske Vladimir Bakarić koji je u svome izlaganju odlučno osudio pojave šovinizma i nacionalizma u redovima Saveza komunista. Govorio je i o klimi u kojoj je nastala Deklaracija. Posebno je zanimljiv onaj dio u kojem govori o nekim shvaćanjima unutar Saveza komunista oko pojave Deklaracije, te njegovo priznanje da nisu uspjeli utvrditi pravoga inicijatora Deklaracije. Nije propustio i ovom prigodom spomenuti aktivnosti Franje Tuđmana, ali i neke pojave u Matici hrvatskoj i Matici iseljenika. Na kraju je Bakarić

tada vodećih ljudi hrvatske partije.¹⁸ Na kraju su plenuma usvojeni zaključci koje je obrazložila Savka Dabčević Kučar.¹⁹ Pored rasprava u republičkom i gradskom partijskom središtu, rasprave su vođene i u osnovnim organizacijama Saveza komunista institucija potpisnica, kao i u onim institucijama čiji su neki članovi bili uključeni u donošenje Deklaracije. Posebno su česti i burni bili sastanci u partijskoj organizaciji Društva književnika Hrvatske.²⁰

naveo da je Miroslav Krleža, koji je izjavio da je potpisao Deklaraciju samo kao amandman na izmjenu jednog ustavnog člana o nazivu jezika, podnio ostavku, te predložio da ga se razriješi članstva u Centralnom komitetu. Nakon Bakarića govorio je Pero Pirker o poduzetim mjerama utvrđivanja političke i društvene odgovornosti onih koji su podržali Deklaraciju. Pirker je podnio i detaljno izvješće o izrečenim disciplinskim mjerama. Usp. „Inzistira se na utvrđivanju društvene odgovornosti svih sudionika u donošenju Deklaracije - O žarištima nacionalističkih skretanja kod nas“, *Oslobođenje*, 23 (6781), 20. travnja 1967., str. 3.

- 18 U raspravi su sudjelovali Miloš Žanko, Mirko Božić, Vicko Krstulović, Josip Cazi, Božo Novak, Dušan Dragosavac, Jure Franičević, Ivan Šibl, Vladimir Pezo, Đuro Kladarin, Marinko Gruić, Ivica Gretić i Većeslav Holjevac. Opširnije o plenumu CK SK Hrvatske i sadržaju rasprava koje su vođene vidi: „Odlučan obračun s nacionalizmom i šovinizmom“, *Oslobođenje*, 23 (6781), 20. travnja 1967., str. 1., „Inzistira se na utvrđivanju društvene odgovornosti svih sudionika u donošenju Deklaracije - O žarištima nacionalističkih skretanja kod nas“, *Oslobođenje*, 23 (6781), 20. travnja 1967., str. 3 Tanjug, „‘Deklaracija’ je politički poražena u javnoj idejnoj borbi“, *Oslobođenje*, 23 (6782), 21. travnja 1967., str. 1., [Tanjug], „Bratstvo i jedinstvo treba jačati - razvijanjem demokratskih odnosa“, *Oslobođenje*, 23 (6782), 21. travnja 1967., str. 4., [Tanjug], „Deklaracija je logička posljedica političkog i nacionalističkog sljepila malog broja ljudi“, *Oslobođenje*, 23 (6782), 21. travnja 1967., str. 4, „Osuda šovinizma i nacionalizma“, *Večernje novine*, 3 (94), 20. travnja 1967., str. 1. i „‘Deklaracija’ sljepilo malog broja ljudi“, *Večernje novine*, 3 (95), 21. travnja 1967., str. 1.
- 19 Usp. „Zaključci sedme plenarne sjednice CK SK Hrvatske“, *Oslobođenje*, 23 (6782), 21. travnja 1967., str. 5.
- 20 Prvotno planirana sjednica aktiva Saveza komunista Društva književnika Hrvatske 28. ožujka 1967. godine nije održana. Tiskovine su pisale o njezinom odgađanju, te su iskoristile prigodu izvijestiti o nekim drugim aktualnim događanjima vezano za Deklaraciju. *Oslobođenje* navodi da su protesti među književnicima, članovima Društva, koje broji oko 150 članova, još uvijek tek pojedinačni te da su iz Društva istupili Božo Milačić i Ivo Stivčić. Također se ističe da je na sastanku komunista RTV Zagreb književnik i novinar Ante Kesić dao prijedlog da se zatraži kolektivna ostavka Upravnog odbora Društva književnika Hrvatske, a svoje je izlaganjem završio pozivom književnicima Hrvatske da je „imperativ trenutka barem se izvinuti narodu“. D. Pr. „Iz Društva književnika istupili Božo Milačić i Ivo Stivčić“, *Oslobođenje*, 23 (6759), 29. ožujka 1967., str. 4. Sjednica je održana 29. i 30. ožujka 1967. godine uz nazočnost stotinjak članova Društva. O sastanku pisano je da je bio buran, ali da je izostala nazočnost istaknutih književnika Miroslava Krleže i Gustava Krkleca. Donose se i dijelovi izlaganja nekih diskutantata. Slavko Mihalić izjavio je da je ideja o potrebi donošenja Deklaracije potekla u Matici hrvatskoj. Među diskutantima spominju se Ivan Dončević, Danko Oblak, Jure Kaštelan, Ante Kesić, Marin Franičević, Pajo Cindrić, Josip Barković, Jakša Ravlić, Mate Beretin i Petar Šegedin. Opširnije vidi: D. Praštalo, „Ideja o Deklaraciji potekla u Matici Hrvatskoj“, *Oslobođenje*, 23 (6760), 30. ožujka 1967., str. 4. Sjednici aktiva SK Društva književnika Hrvatske nazočili su i član Izvršnog komiteta CK SK Hrvatske Duje Katić i tajnik GK SK Zagreb Marinko Gruić. Usp. Tanjug, „Danas zajednički stav“, *Večernje novine*, 3 (76), 30. ožujka 1967., str. 16. Nakon dvodnevnog zasjedanja usvojeni su zaključci za koje je glasovao 51 član Saveza komunista Društva književnika Hrvatske, dok je protiv bio sam Ante Kesić koji

Nakon više sastanaka osnovna organizacija Saveza komunista Društva izrekla je nekoliko kazni, a neki su članovi izbačeni iz Saveza komunista. Bitno je naglasiti da je u donošenje strožih mjera u Društvu bio involviran i Gradski komitet Saveza komunista Zagreba.²¹ Kazne isključenja iz Saveza komunista zabilježene su i u nekim drugim institucijama, pa i u onima koje nisu bile izravno uključene u donošenje Deklaracije. Zabilježene su reakcije osnovnih organizacija Saveza komunista Studentskog centra,²² Filozofskog fakulteta,²³ Univerzitetskog komiteta Saveza komunista zagrebačkog sveučilišta,²⁴ Filo-

- je smatrao da zaključci nedovoljno oštro osuđuju inicijatore i donositelje Deklaracije. Usp. D. Pr. „Jednodušna osuda“, *Oslobođenje*, 23 (6761), 31. ožujka 1967., str. 4.
- 21 Budući da partijski organi nisu bili zadovoljni kako se izriču kazne u Društvu književnika Hrvatske, zagrebački Gradski komitet predložio je, pored ranije isključenoga Vlatka Pavletića, iz Saveza komunista isključe još Jakša Ravlić, Petar Šegedin, Slavko Mihalić i Slobodan Novak. Usp. „Poznati sastavljači Deklaracije“, *Večernje novine*, 3 (79), 3. travnja 1967., str. 1. Stoga je osnovna organizacija Saveza komunista Društva ponovno zasjedala 4. travnja 1967. Na navedenom su sastanku iz Saveza komunista isključeni književnik Petar Šegedin, predsjednik Matice hrvatske Jakša Ravlić i tajnik osnovne organizacije SK Društva Slavko Mihalić. Književnik Vjekoslav Kaleb kažnjen je ukorom, a Milivoj Slaviček opomenom. Usp. „Izrečene partijske kazne nekim potpisnicima deklaracije“, *Oslobođenje*, 23 (6766), 5. travnja 1967., str. 14 i Tanjug, „Književnici isključili Šegedina, Ravlića i Mihalića“, *Večernje novine*, 3 (80), 4. travnja 1967. str. 1.
- 22 Osnovna organizacija Saveza komunista Studentskog centra kaznila je posljednjom opomenom pred isključenje zbog političke nebudnosti i partijske neodgovornosti članove Društva književnika Hrvatske Želimira Falouta i Milana Mirića jer su 15. ožujka na plenarnoj sjednici Društva prihvatili Deklaraciju. Usp. Tanjug, „Kažnjeno partijskim kaznama više zagrebačkih književnika i profesora“, *Oslobođenje*, 23 (6763), 2. travnja 1967., str. 14.
- 23 Tijekom diskusije u osnovnoj organizaciji Saveza komunista nastavnika Filozofskog fakulteta zaključeno je da potpisnici Deklaracije „nisu imali šovinističkih i nacionalističkih pobuda, ali je organizacija odlučila da zbog političke nebudnosti i partijske neodgovornosti kazni posljednjom opomenom pred isključenje Miroslava Branta i Ljudevita Jonkea, ukorom Ivu Frangeša i Josipa Pupačića, a opomenom Milana Moguša, Vojmira Vinju, Miroslava Vaupotića, Stanka Lasića, Rafu Bogišića, Miroslava Šicela, Danila Pejovića, Dragutina Rosandića i Nikolu Miličevića.“ Tanjug, „Kažnjeno partijskim kaznama više zagrebačkih književnika i profesora“, *Oslobođenje*, 23 (6763), 2. travnja 1967., str. 14.
- 24 Univerzitetski komitet Saveza komunista Zagrebačkoga sveučilišta izvršio je 3. travnja 1967. godine korekcije nekih ranije izrečenih kazni u osnovnim organizacijama, a kao razlog korekcije navode da su te kazne u nekim slučajevima nesrazmjerne osobnoj odgovornosti pojedinaca te iz Saveza komunista isključio Miroslava Branta, Ivu Frangeša i Ljudevita Jonkea jer su sudjelovali u pripremi i donošenju Deklaracije. Istom prigodom kaznom su posljednje opomene pred isključenje kažnjeni Miroslav Vaupotić i Josip Pupačić. Komitet je snizio kaznu posljednje opomene pred isključenje Miloradu Miriću i Želimiru Faloutu, koju im je izrekla osnovna organizacija SK Studentski centar, uz obrazloženje da osnovna organizacije nije vodila dovoljno računa da su oni prisustvovali nedovoljno informirani skupu na kojem je usvojena Deklaracija. Univerzitetski komitet kaznio je i svoga člana Aleksandra Flakera zbog nedovoljne političke budnosti, iako, kako je istaknuto, osobno nije sudjelovao u donošenju Deklaracije. Usp. Tanjug, „Brant, Frangeš i Jonke isključeni iz SK“, *Oslobođenje*, 23 (6765), 4. travnja 1967., str. 4. O događanjima u sveučilišnom komitetu pisale su i *Večernje novine*. Usp. Tanjug, „Isključeni Brant, Frangeš

zofskog fakulteta u Zadru,²⁵ Radio Zagreba,²⁶ Fakulteta političkih nauka²⁷ i još nekim institucijama.²⁸ O Deklaraciji raspravljala su i neka druga tijela, bliska politici Saveza komunista, te Socijalističkom savezu radnoga naroda Hrvatske²⁹ i Savezu udruženja boraca NOB-a.³⁰ U raspravama o Deklaraciji

-
- i Jonke", *Večernje novine*, 3 (80), 4. travnja 1967., str. 16.
- 25 Osnovna organizacija Saveza komunista Filozofskog fakulteta u Zadru kaznila je 30. ožujka 1967. isključenjem iz Saveza komunista Dalibora Brozovića, a Franju Šveleca posljednjom partijskom opomenom zato što su kao profesori Katedre za jugoslavensku književnost navedenoga fakulteta potpisali Deklaraciju. Usp. S. Š., „Iz SK isključen profesor dr. Dalibor Brozović“, *Oslobođenje*, 3 (6761), 31. ožujka 1967., str. 4 i „Osuda deklaracije“, *Večernje novine*, 3 (77), 31. travnja 1967., str. 4.
- 26 Osnovna organizacija Saveza komunista Radio Zagreba isključila je iz Saveza komunista 3. travnja 1967. književnike Voju Kuzmanovića i Dušana Cara, a posljednjom opomenom pred isključenje Čedu Pricu jer su potpisali Deklaraciju, a u međuvremenu se nisu izraziti distancirali od smisla tog akta. Na istom sastanku je Branko Hećimović smijenjen s dužnosti tajnika osnovne organizacije Saveza komunista Radio Zagreba, a podržan je i prijedlog kandidacijskog povjerenstva da se Hećimović skine s liste kandidata za vijećnika jedinstvene Općinske skupštine grada Zagreba. Usp. Tanjug, „Književnici Voja Kuzmanović i Duško Car isključeni iz SK“, *Oslobođenje*, 23 (6765), 4. travnja 1967., str. 16. i Tanjug, „Kuzmanović i Car nisu članovi SK“, *Večernje novine*, 3 (80), 4. travnja 1967., str. 16.
- 27 Osnovna organizacija Saveza komunista Fakulteta političkih nauka u Zagrebu najoštrije je osudila Deklaraciju 3. travnja 1967. godine, a na istom sastanku raspravljano je o političkoj odgovornosti Mladena Čaldarevića koji je poslije duže i burne diskusije kažnjen posljednjom opomenom. Istom prigodom upućen je prijedlog Komitetu Saveza komunista Fakulteta političkih nauka u Zagrebu da se Čaldarević isključi iz Komiteta. Usp. Tanjug, „Čaldareviću posljednja opomena“, *Večernje novine*, 3 (80), 4. travnja 1967., str. 16. i „Izrečene partijske kazne nekim potpisnicima deklaracije“, *Oslobođenje*, 23 (6766), 5. travnja 1967., str. 14.
- 28 Ukorem je 31. ožujka 1967. godine kažnjen Zvonko Komarica, član uprave Matice hrvatske i direktor Zavoda za migraciju i narodnosti Hrvatske. Usp. D. Pr., „Zvonimir Komarica kažnjen partijskim ukorom“, *Oslobođenje*, 23 (6762), 1. travnja 1967., str. 14. Zbog Komaričina sudjelovanja u donošenju Deklaracije i njegova odbijanja da se ogradi od Deklaracije, Izorno povjerenstvo Socijalističkog saveza zagrebačke općine Centar preporučila je vijećnicima Gradske skupštine da ga skinu s kandidacijske liste za zastupnika Republičkog vijeća Sabora. Isto povjerenstvo predložilo je zboru radnih ljudi RTV Zagreb da razmotre kandidaturu Branka Hećimovića za Prosvjetno-kulturno vijeća Gradske skupštine Zagreba jer je jedan od sudionika donošenja Deklaracije. Usp. Tanjug, „Predloženo skidanje sa kandidatske liste Zvonka Komarice i Branka Hećimovića“, *Oslobođenje*, 23 (6765), 4. travnja 1967., str. 4. i Tanjug, „Komarica i Hećimović pred brisanjem sa kandidatske liste“, *Večernje novine*, 3 (80), 4. travnja 1967., str. 16.
- 29 Na sjednici je Glavnog odbora SSRN Hrvatske 22. ožujka 1967. godine, uz živu diskusiju u kojoj su sudjelovali Zlatan Sremac, Milka Lazić, Drago Gizdić, Nikola Papić, Ivan Šibl, Ljuban Miljković, Josip Šentija, dr. Miloš Žanko, Pero Kolobabić, Mira Grubor, Melita Singer, Vera Cujlić i Stjepan Ivić, osuđena metoda i način donošenja Deklaracije. Usp. Tanjug, „Politički udarac reakcije“, *Večernje novine*, 3 (70), 23. ožujka 1967., str. 1. Na sjednici Gradskog odbora SSRN Zagreba 27. ožujka 1967. godine sudionici rasprave tražili su provedbu aktivnosti koje će biti okrenute otkrivanju politički štetnih stavova i iznošenje imena potpisnika Deklaracije. Usp. Tanjug, „Javnost traži imena potpisnika“, *Večernje novine*, 3 (74), 28. ožujka 1967., str. 1.
- 30 Predsjednik Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Hrvatske Marko Belinić

sudjelovala su i neka tijela javne uprave. Uglavnom je riječ o raspravama u različitim saborskim vijećima. Rasprave su vođene 29. ožujka na sjednicama Privrednog i Socijalno-zdravstvenog vijeća,³¹ 30. ožujka na sjednici Republičkog i Organizaciono-političkog vijeća³² i 31. ožujka 1967. godine na sjednici Prosvjetno-kulturnog vijeća Sabora Hrvatske.³³ Nisu izostale reakcije ni u nekim stručnim republičkim organizacijama³⁴ i općinskim tijelima.³⁵ Iako

30. ožujka 1967. godine upoznao je novinare da navedena organizacija osuđuje Deklaraciju „kao dokument koji je najindirektnije uperen protiv svega onoga što nam je svima najdragocjenije - protiv bratstva i jedinstva naših naroda, tekovine za koju su članovi naših organizacija - borci narodnooslobodilačkog rata u toku svoje četverogodišnje borbe nesebično davali živote u svim krajevima Jugoslavije.“ Tanjug, „Maska iza koje se krije šovinizam“, *Oslobođenje*, 23 (6761), 31. ožujka 1967., str. 4. Također je upućen zahtjev da se inicijatori Deklaracije izvuku iz anonimnosti te snose političku i osobnu odgovornost.
- 31 Usp. Tanjug, „Deklaracija - pokušaj razbijanja bratstva i jedinstva“, *Oslobođenje*, 23 (6760), 30. ožujka 1967., str. 1.
- 32 U radu zajedničkog dijela sjednice navedenih vijeća sudjelovao je i Vladimir Bakarić. Tiskovine su posebnu pozornost posvetile njegovu izlaganju u kojem opširno obrazlaže formulacije jezika prilikom donošenja ranijih ustava. Usp. Tanjug, „Naš narod je osuđujući Deklaraciju pokazao veliko jedinstvo i razboritost“, *Oslobođenje*, 23 (6761), 31. ožujka 1967., str. 5. U radu navedenih vijeća sudjelovao je i republički javni tužitelj Ljudevit Dežman jer je više zastupnika postavljalo pitanje o kaznenoj odgovornosti potpisnika. Usp. Tanjug, „Poslanici traže i krivične sankcije“, *Oslobođenje*, 23 (6761), 31. ožujka 1967., str. 1.
- 33 Zastupnici Prosvjetno-kulturnog vijeća Sabora Hrvatske 31. ožujka 1967. godine odbacili su Deklaraciju, a predsjednik Vijeća Ivan Šibl istaknuo je da nijedan član navedenoga vijeća nije sudjelovao u donošenju Deklaracije. Usp. Tanjug, „Utvrđiti stepen društvene i političke odgovornosti“, *Oslobođenje*, 23 (6762), 1. travnja 1967., str. 14.
- 34 Deklaraciju je 29. ožujka 1967. godine odbacio i zbor radnih ljudi Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, Zavoda za unapređenje osnovnog obrazovanja i Zavoda za unapređenje stručnog obrazovanja SR Hrvatske kao „akt političke diverzije, inspiriran neprijateljskim pobudama koje ugrožavaju jedinstvo naše socijalističke zajednice i bratstvo naših naroda.“ Tanjug, „Ni u teoriji ni u praksi, ne postoje bilo kakve mogućnosti nametanja ‘državnog jezika’“, *Oslobođenje*, 23 (6760), 30. ožujka 1967., str. 4. Republički savjet za naučni rad je 6. travnja 1967. godine osudio sadržaj i način donošenja Deklaracije te je istovremeno odlučeno „da stručne komisije Savjeta iz oblasti društvenih nauka razmotre predlog (sic!) za održavanje jednog naučnog (sic!) skupa o problemima nacionalnih odnosa i srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrpskog jezika.“ „Republički savjet za naučni rad osudio Deklaraciju i Predlog“, *Oslobođenje*, 23 (6767), 7. travnja 1967., str. 4. Na sjednici Savjeta za naučni rad Hrvatske 13. travnja 1967. godine naglašeno je da je navedeno tijelo „u svakoj prilici pomagalo rad na izgradnji i bogaćenju savremenog (sic!) hrvatskosrpskog, odnosno srpskohrvatskog jezika i na zbližavanju njihovih specifičnosti i varijanta, [a motive djelovanja donositelja Deklaracije ocijenili su kao] nenaučne i suprotne svim pozitivnim stremljenjima hrvatskog i srpskog naroda.“ Tanjug, „Približavanje varijanti srpskohrvatskog jezika“, *Večernje novine*, 3 (90), 15. travnja 1967., str. 16. Istom su prigodom prihvaćene ostavke dr. Ive Frangeša, dr. Ljudevita Jonkea i člana Komisije za izdavačku djelatnost dr. Rudolfa Filipovića. Savjet je, također, suspendirao članove grupe za filologiju. Usp. Tanjug, „Približavanje varijanti srpskohrvatskog jezika“, *Večernje novine*, 3 (90), 15. travnja 1967., str. 16.
- 35 O Deklaraciji se raspravljalo i na sjednici Skupštine općine Dubrovnik 23. ožujka 1967.

su reakcije institucija potpisnica bile prilično opširne, bosanskohercegovačke tiskovine su tek u nekoliko navrata pisale o njima. U Zagrebu su se 24. ožujka 1967. godine sastali predstavnici institucija potpisnica Deklaracije te su s navedenoga sastanka odaslali zajedničku izjavu.³⁶ Pored zahtjeva za očitovanjem institucija potpisnica partijske strukture tražile su i imena inicijatora. Stoga se u tiskovinama često pisalo tko su inicijatori Deklaracije.³⁷ Doduše, bosanskohercegovačke tiskovine o imenima potpisnika nisu često pisale. O Deklaraciji se priopćenjem 28. ožujka 1967. godine oglasio i JAZU.³⁸ Uprav-

godine na kojoj su vijećnici tijekom rasprave „oštro osudili Deklaraciju, ističući da ona u Dubrovniku, zbog niza specifičnih okolnosti vezanih za ovu sredinu, nanosi posebne štete. Skupština je potom uputila otvoreno pismo Saboru Socijalističke republike Hrvatske u kojem se iznosi stav prema Deklaraciji.“ G. B., „Dubrovačka skupština osudila Deklaraciju“, *Oslobođenje*, 23 (6754), 24. ožujka 1967., str. 1.

36 U izjavi su izrazili žaljenje što je njihov prijedlog izazvao toliko nesporazuma te da je Deklaracija nastala u atmosferi opće demokratizacije i u kontekstu aktualnih rasprava o promjeni Ustava SFRJ. Priznaju da su trebali biti uporniji u nastojanju ostvarivanja veza s političkim forumima, ali ih je u navedenom onemogućila kratkoća vremena. U njihovoj se izjavi još navodi da „nesporazumi obavezuju potpisane ustanove i njihove predstavnike da izjave javnosti svoje žaljenje što je niz okolnosti doveo do toga da takva reagiranja budu moguća. Pokazalo se još jednom da ovakva pitanja mogu imati neočekivane političke posljedice, a upravo u političkom pogledu ova izjava želi da uvjeri našu javnost kako potpisnici deklaracije duboko cijene već dosad postignute brojne rezultate u ostvarivanju jezične ravnopravnosti naših naroda i da s punim povjerenjem gledaju u Savez komunista jedinu snagu koja tu ravnopravnost može u cijelosti ostvariti.“ „Izjava za javnost“, *Oslobođenje*, 23 (6756), 26. ožujka 1967., str. 3. Izrazili su žaljenje što je Deklaracija protumačena kao da je usmjerena protiv bratstva i jedinstva i ostalih tekovina narodnooslobodilačke borbe u kojoj su sudjelovali i mnogi potpisnici. Također su izrazili priznanje da su na jednom sastanku s predstavnicima Saveza komunista bili upozoreni na određene nedostatke teksta, te da su institucije potpisnice bile spremne odustati od objavljivanja Deklaracije, ali je za navedeno bilo kasno jer je nedjeljni broj Telegrama već bio u tisku. Usp. „Izjava za javnost“, *Oslobođenje*, 23 (6756), 26. ožujka 1967., str. 3.

37 *Večernje novine* prvi put 3. travnja 1967. godine pišu o sastavljačima Deklaracije, a kao autori spomenutog teksta spominju se Miroslav Brant, Jakša Ravlić, Mladen Čaldarević, Dalibor Brozović, Slavko Mihalić, Josip Katičić i Slavko Pavešić. Dalje se spominju kao poznati književnici i lingvisti Miroslav Krleža, Ljudevit Jonke, Petar Šegedin, Ivo Frangeš, Dobriša Cesarić, Tomislav Ladan, Gustav Krklec, Novak Simić i Dragutin Tadijanović. Za Krležu, Jonkea, Šegedina i Ravlića kaže se da se ničim nisu ogradili niti osudili duh Deklaracije. Usp. „Poznati sastavljači ‘Deklaracije’“, *Večernje novine*, 3 (79), 3. travnja 1967., str. 1.

38 Oni u priopćenju navode da su njezini odjeli za filologiju i za suvremenu književnost i akademijini samostalni instituti za jezik, književnost i teatrologiju potpisali Deklaraciju samo u okviru svoje djelatnosti, a da o tome Predsjedništvo i uprava Akademije nisu bili obavješteni. U nastavku se pozivaju na proslavu stote obljetnice Akademije kada je istaknuto „da je pored traženja naučne (sic!) istine, bratstvo i jedinstvo naših naroda osnovni pokretač i cilj stoljetnog rada i djelovanja Jugoslavenske akademije. Bratstvo i jedinstvo naših naroda ostaće (sic!) uvijek glavni pokretač i snaga Jugoslavenske akademije znanosti i umjetno-

ni odbor Društva književnika donio je 5. travnja 1967. godine odluku da se što skorije sazove izvanredna godišnja skupština.³⁹ O Deklaraciji se izjasnila i Matica iseljenika.⁴⁰ Slijedeći partijski stav, u osudi Deklaracije sudjelovali su i radnici čitavog niza poduzeća. Takve su reakcije posebno bile izražene u Zagrebu.⁴¹ Bilo je reakcija i u nekim drugim mjestima.⁴² Zanimljivo je da bosanskohercegovačke tiskovine nisu opširnije pisale o načinu donošenja Deklaracije o čemu su također vođene opširne rasprave. Jedini izuzetak pred-

-
- sti.“ Tanjug, „Saopštenje JAZU“, *Oslobođenje*, 23 (6759), 29. ožujka 1967., str. 4.
- 39 S odbora je izvješteno da će na navedenoj skupštini odbor „podnijeti izvještaj o radu kao i svoju kolektivnu ostavku.“ Tanjug, „Uskoro kolektivna ostavka Upravnog odbora Društva književnika Hrvatske“, *Oslobođenje*, 23 (6767), 6. travnja 1967., str. 14.
- 40 Matica iseljenika nije potpisnica, ali je dio njezinih članova sudjelovao u donošenju Deklaracije. Stoga je Glavni odbor Matice iseljenika održao 30. ožujka 1967. godine sjednicu, ali je tek 5. travnja izdao s nje priopćenje. U priopćenju navode da su jednodušno podržali stav Izvršnog komiteta CK SK Hrvatske i Glavnog odbora SSRN u odnosu na Deklaraciju, „izrazivši punu solidarnost s reagiranjem na koju je Deklaracija naišla u cjelokupnoj našoj javnosti.“ Tanjug, „Matica iseljenika Hrvatske osudila Deklaraciju“, 23 (6767), 6. travnja 1967., str. 14.
- 41 *Oslobođenje* na naslovnici od 24. ožujka 1967. godine donosi vijest o protestu zagrebačkih radnika u poduzećima Rade Končar, Prvomajska, Janko Gredelj, Elka i drugim poduzećima „protiv nametanja iskonstruisanih (sic!) problema i sijanja razdora među jugoslovenskim (sic!) narodima.“ Tanjug, „Protest zagrebačkih radnika“, *Oslobođenje*, 23 (6754), 24. ožujka 1967., str. 1. Radnici su se s navedenoga protesta obratili javnosti otvorenim pismom. U pismu navode da je u trenutnoj fazi razvoja socijalističkog društva pozornost radnika usmjerena na daljnju afirmaciju samoupravljanja, ostvarivanje gospodarske i društvene reforme te uključivanje našega gospodarstva u međunarodnu podjelu rada. Dalje ističu da se na tom putu susreću „s integracijom preduzeća (sic!) na međurepubličkom i međudržavnom planu, brišući na taj način granice i republika i država, (...) a da nam pri tome ne predstavljaju problem jezici kojima izražavamo naše zajedničke interese, a posebno nikakav problem kada se radi o hrvatskosrpskom jeziku.“ Tanjug, „Protest zagrebačkih radnika“, *Oslobođenje*, 23 (6754), 24. ožujka 1967., str. 1. U nastavku se pisma navodi da je jezik kojim govorimo stvar svih nas i da se navedeno pitanje treba rješavati u duhu demokratske i socijalističke prakse i ustavnih načela.
- 42 Oko tisuću radnika Poljoprivredno-industrijskog kombinata u Opuzenu 29. ožujka 1967. godine osudilo je Deklaraciju i njezine potpisnike te uputilo protestni telegram Saboru Hrvatske. Također je tristotinjak članova političkog aktiva u Splitu osudilo Deklaraciju s napomenom da ona „direktno zadire u najveću tekovinu jugoslovenskih (sic!) naroda – bratstvo jedinstvo.“ Deklaraciju je osudio i Ogranak Matice hrvatske Šibenik s navodom da nisu bili konsultirani o sadržaju Deklaracije „niti je ma ko (sic!) od članova sudjelovao u pripremama za donošenje ovoga akta.“ S. Š., „Dalmatinci protiv Deklaracije“, *Oslobođenje*, 23 (6760), 30. ožujka 1967., str. 4. Protestno su pismo Saboru Hrvatske, CK SK Hrvatske i Glavnom odboru SSRN Hrvatske uputili kninski prosvjetni radnici i članovi podružnice Društva novinara Hrvatske u Splitu. Iako iz drugih izvora znamo da je bilo još pojedinačnih reakcija, o njima bosanskohercegovačke tiskovine nisu pisale. Izdvajamo samo članak u Večernjim novinama koje navode da čitatelji Vjesnika u rubrici *Tribina čitalaca* traže objavljivanje imena potpisnika te da se članovi Saveza komunista, koji su potpisali Deklaraciju, isključe iz Saveza komunista. Usp. „Čitaoci ‘Vjesnika’ traže imena potpisnika“, *Večernje novine*, 3 (75), 29. ožujka 1967., str. 16.

stavlja pisanje *Oslobođenja* od 2. travnja 1967. godine koji se navedenom tematikom bavio na način da je parafrazirao sadržaj jednog Vjesnikova članka o navedenoj problematici.⁴³

3. Pojava Predloga za razmišljanje u Srbiji

Na pojavu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika uslijedila je reakcija u Srbiji. *Oslobođenje* je 20. ožujka 1967. godine izvijestilo da je dan ranije održana redovita godišnja skupština Udruženja književnika Srbije na kojoj je dogovoreno da se o problemima i posljedicama koje je Deklaracija izazvala raspravlja za petnaest dana na posebnom plenumu. Međutim, skupina je književnika mimo dnevnoga reda, nakon što ga je potpisala veća skupina književnika, predložila usvajanje teksta koji je kasnije postao poznat pod nazivom Predlog za razmišljanje.⁴⁴ Tijekom same skupštine vođena je diskusija,

43 U spomenutom se članku navodi da je Deklaracija usvojena u Matici hrvatskoj koja je potom odigrala ulogu koordinatora ostalih institucija potpisnica. Prema izjavama predsjednika i potpredsjednika Matice hrvatske Jakše Ravlića i Miroslava Branta Deklaracija je jednoglasno usvojena na sastanku 13. ožujka 1967. godine, kome je prisustvovalo oko 40 članova Upravnog i Nadzornog odbora i partijskog aktiva Matice hrvatske. Dalje se navodi da Matica ima 21 ogranak, s nekoliko tisuća članova te da nitko od njih nije bio uključen u njezino donošenje. Slavko Mihalić naveo je da je plenumu Društva književnika Hrvatske nazočilo 80 od ukupno 200 članova. Plenumom su rukovodili predsjednik Vlatko Pavletić, potpredsjednik Pero Budak i tajnik Slavko Mihalić koji su ostalim sudionicima sugerirali da su Deklaraciju prihvatile i druge institucije i da nema vremena da se u njoj bilo što mijenja. U članku se poziva na pisanje Večernjeg lista koji je negirao Mihalićevu tvrdnju da je javnost bila unaprijed informirana o održavanju skupa u Društvu književnika Hrvatske. *Vjesnik* se u svom članku bavio i pitanjem kako je došlo do toga da je veliki broj institucija potpisao Deklaraciju. Odgovor pronalazi u činjenici da su neki Deklaraciju potpisali u ime više institucija. Navodi se primjer Ljudevita Jonkea koji je tajnik Hrvatskog filološkog društva, direktor Instituta za jezik JAZU-a, predsjednik Društva književnih prevodilaca, član Odjela za filologiju JAZU-a i šef Katedre za suvremeni hrvatsko-srpski jezik Filozofskog fakulteta. U članku se analiziraju okolnosti potpisivanja Deklaracije i u nekim drugim institucijama. Navodi se da su u Odjelu za suvremenu književnost JAZU-a Deklaraciju za 20 minuta usvojili Dobriša Cesarić, Ivo Frangeš, Vjekoslav Kaleb, Gustav Krklec, Miroslav Krleža, Novak Simić, Petar Šegedin i Dragutin Tadijanović, a da s tim nisu upoznati i drugi članovi Odjela, s tim da su navedeni za Deklaraciju glasovali i kao članovi Društva književnika Hrvatske. Za Pen-klub se navodi da se nije uopće sastajao njegov Upravni odbor, nego su petorica njegovih članova, i to Zlatko Gorjan, Tomislav Ladan, Augustin Stipčević, Miroslav Vaupotić i Dragutin Tadijanović, glasujući za Deklaraciju na plenumu Društva književnika Hrvatske, to okvalificirali kao i stav Pen-kluba. Staroslavenski institut zbog kratkoće vremena nije sazvaio savjet Instituta, nego je znanstveno-stručni kolegij ovlastio direktora da potpiše Deklaraciju. Međutim, tajnik Instituta Josip Angelo Ritig suprotstavio se postavci da su hrvatski i srpski dva jezika, ali mu glasovati nije dao direktor Instituta Vjekoslav Štefanić inzistirajući na tomu da Ritig nije član znanstveno-stručnog kolegija. Usp. Tanjug, „Kako je nastala Deklaracija“, *Oslobođenje-Nedjelja*, 23 (6763), 2. travnja 1967., str. 1.

44 O sadržaju Predloga za razmišljanje bosanskohercegovačke tiskovine nisu pisale, ali jesu

a čula su se i upozorenja „da na jedan nacionalistički gest ne treba odgovarati sličnim postupkom.“⁴⁵ Pojavom Predloga za razmišljanje u tadašnja izvješćivanja o jezičnoj problematici uključile su se i *Večernje novine* koje su 21. ožujka 1967. godine prenijele vijest da će časopis *Borba* objaviti komentar „Podzemne inicijative“. U navedenom se komentaru kaže da je grupa članova Udruženja književnika Srbije, a među njima i jedna član CK Saveza komunista Srbije, ne uzimajući u obzir političke posljedice požurila dati „svoj prilog razgovorima o ravnopravnosti jezika, da na gestu grupe iz Zagreba, odgovori pravljenjem partnerstva u stilu ‘i mi konja za trku imamo’, čime bi samo dala novu hranu uvijek gladnoj domaćoj šovinističkoj čaršiji i neprijateljima svih farbi u inostranstvu (sic!).“⁴⁶ Na kraju se istoga komentara navodi da, iako većina književnika nije prihvatila navedenu inicijativu, još neki potpisnici iz Udruženja književnika nisu uvjereni u deplasiranost njegova tona i sadržine. Odmah nakon pojave Predloga za razmišljanje reagirali su srbijanski partijski organi. Najprije je Izvršni komitet CK SK Srbije 21. ožujka 1967. godine zauzeo stav da se aktualne rasprave o jeziku ne mogu smatrati isključivo lingvističkim problemom, nego da imaju svoju idejnu i političku suštinu,⁴⁷ a potom 22. ožujka 1967. godine i

beogradske. U Predlogu se navodi da grupa pisaca smatra „legitimnim i neotuđivim pravom svakoga naroda da donosi Odluke o nazivu i razvoju svoga sopstvenog (sic!) jezika.“ „Šta sadrži Predlog za razmišljanje“, *Borba*, 32 (89), 2. travnja 1967., str. 5. Dalje se navodi da se Deklaracija smatra reprezentativnom i meritornom jer su ju donijele institucije koje su najmjerodavnije za pitanje hrvatskog jezika te da se Bečki i Novosadski dogovori smatraju poništenim. Budući da je Ustavom zagantirano pravo na samostalan razvitak nacionalnoga jezika i kulture, potpisnici Predloga traže da se afirmacija samostalnosti naziva i razvoja hrvatskoga i srpskoga jezika osigura ustavnim propisima. Stoga su potpisnici namjeravali poslati zahtjev Skupštini Srbije, Saboru Hrvatske i Saveznoj skupštini „da se ubuduće dosledno (sic!) i obavezno (sic!) izbace iz zvanične (sic!) upotrebe nazivi hrvatsko-srpski i srpsko-hrvatski“. *Isto*. Također „grupa pisaca zahteva (sic!) da se u Ustav SR Srbije i SR Hrvatske unesu propisi koji obezbeđuju (sic!) svim Hrvatima i Srbima pravo na školovanje na svom jeziku i pismu i prema svojim nacionalnim programima.“ *Isto*. Navedeno se pravo treba osigurati svim Hrvatima koji žive u SR Srbiji i Srbima koji žive u SR Hrvatskoj. Predlog se dotaknuo i uporabe pisma, s prijedlogom da Radio-televizija Beograd prestane neovlašteno igrati „ulogu centralnog jugoslovenskog (sic!) studija, i da u svom lokalnom programu uvede ćirilicu, a da se u zajedničkim emisijama RT Jugoslavije paralelno upotrebljavaju oba pisma.“ *Isto*.

45 M. V., „Jednostrana Deklaracija“, *Oslobođenje*, 23 (6750), 20. ožujka 1967., str. 14. *Oslobođenje* prenosi i riječi republičkog tajnika za kulturu Milana Vukosa da se progresivne snage u svakoj naciji trebaju obračunati sa šovinizmom i nacionalizmom u svojoj sredini. Usp. M. V., „Jednostrana Deklaracija“, *Oslobođenje*, 23 (6750), 20. ožujka 1967., str. 14. U raspravi je sudjelovao član Glavnoga odbora SSRN Srbije Miloško Drulović koji je naveo da Deklaraciju treba promatrati kao politički problem te da „politički forumi u Hrvatskoj, iz ozbiljnih, političkih i ideoloških razloga, duboko osuđuju deklaraciju.“ *Isto*.

46 Tanjug, „Borba: ‘Podzemne inicijative’“, *Večernje novine*, 3 (68), 21. ožujka 1967., str. 14.

47 Na istom sastanku pozdravljene su odlučne reakcije hrvatskih komunista te su srbijanski

Sekretarijat Gradskoga komiteta SK Beograda i tajnici gradskih općina koji su razmatrali idejno-politički aspekt inicijativa i diskusija o jeziku.⁴⁸ Rasprava je o tada aktualnim jezičnim pitanjima nastavljena 24. ožujka 1967. godine u Gradskom komitetu SK Beograda,⁴⁹ a javnost je s navedenog sastanka obaviještena da su neki potpisnici Predloga povukli svoje potpise.⁵⁰ Djelomično je o aktualnim jezičnim pitanjima bilo govora i na Desetoj konferenciji SK Beograda 17. travnja 1967. godine.⁵¹ Nakon što su tiskovine najavile održavanje 9. sjednice CK SK Srbije,⁵² završne rasprave i zaključci o jezičnoj problematici u Srbiji izrečeni su 21. travnja 1967. godine na spomenutom plenumu CK SK Srbije.⁵³ Na kraju plenuma usvojeno je izvješće povjerenstva koje je ispitivalo

komunisti zauzeli stav da su položaj i ravnopravnost nacije i narodnosti u našoj zemlji u cjelini, pa i u slučaju diskusije o jeziku, briga i odgovornost ne samo komunista Srbije i Hrvatske, nego svih komunista i cjelokupne demokratske i progresivne javnosti naše zemlje. Usp. Tanjug, „Rasprave o jeziku imaju idejnu i političku suštinu“, *Oslobođenje*, 23 (6752), 22. ožujka 1967., str. 3. i „Osuda tobožnjeg izazova“, *Večernje novine*, 3 (69), 22. ožujka 1967., str. 16.

48 Usp. Tanjug, „Ostro osuđeno nacionalističko tretiranje problema jezika“, *Oslobođenje*, 23 (6753), 23. ožujka 1967., str. 4.

49 Tada je rečeno da je Predlog za razmišljanje na sjednici Udruženja književnika Srbije 19. ožujka 1967. godine potpisalo 48 pisaca, od čega je 16 članova Saveza komunista. Gradski odbor preporučio je osnovnim organizacijama da pokrenu diskusiju o idejno-političkoj odgovornosti svojih članova s preporukom da oni književnici koji do kraja ostanu na poziciji za koju su se u ovom slučaju izjasnili, ne mogu ostati u redovima Saveza komunista. Uvodno je izlaganje imao član beogradskog Gradskoga komiteta Dragoljub Ilić. Usp. „Osuda ‘Predloga pitanja za razmišljanje’“, *Oslobođenje*, 23 (6755), 25. ožujka 1967., str. 14. i „Ideja bratstva i jedinstva nije zamišljena u kabinetima“, *Večernje novine*, 3 (72), 25. ožujka 1967., str. 15.

50 Na navedenoj sjednici pročitana su pisma književnika Dušana Anđelkovića, Rade Pešića, Živorada Mihajlovića i Rade Nikolića koji su izrazili žaljenje te protivljenje rješavanju pitanja jezika s nacionalističkih pozicija. Usp. „Osuda ‘Predloga pitanja za razmišljanje’“, *Oslobođenje*, 23 (6755), 25. ožujka 1967., str. 14.

51 Na Desetoj konferenciji Saveza komunista Beograda 17. travnja 1967. godine iscrpno je izlaganje imao i Tito. Govorio je naširoko o povijesnim okolnostima nastanka i djelovanja Komunističke partije, a na kraju se svoga govora dotaknuo i aktualnih rasprava o jeziku te pozvao na izricanje kazni članovima Saveza komunista. Usp. Joža Druker, „Moramo sačuvati jedinstvo saveza komunista i njegovu neraskidivu vezu s narodom - Dragocjena iskustva na putu izgradnje socijalizma i humanizma“, *Oslobođenje*, 23 (6779), 18. travnja 1967., str. 3.

52 Tiskovine su već 20. travnja 1967. godine najavile održavanje 9. sjednice CK SK Srbije na kojoj će biti razmatrana neka aktualna pitanja i izvješća o aktivnostima organizacija Saveza komunista. Iznese su i pretpostavke da će posebnu polemiku zazvati informacija Izvršnog komiteta o aktivnostima komunista poslije objavljivanja Deklaracije i Predloga i izvješće povjerenstva koje je ispitivalo političku odgovornost članova Saveza komunista, potpisnika Predloga za razmišljanje. Usp. Tanjug, „Sutra sjednica CK SK Srbije“, *Oslobođenje*, 23 (6781), 20. travnja 1967., str. 1.

53 Završne rasprave o jezičnim pitanjima vođene su 21. travnja 1967. godine na 9. sjednici CK SK Srbije. Sjednici su nazočili i članovi CK SKJ, CK SK BiH, CK SK Makedonije i

odgovornost komunista potpisnika Predloga, te je prihvaćena ostavka Antonija Isakovića. Bitno je napomenuti da su Predsjedništvo i Izvršni komitet CK Saveza komunista Srbije još ranije, najvjerojatnije 11. travnja 1967. godine jer tiskovine ne navode datum održavanja sjednice, konstatairali da su Deklaracija i Predlog doživjeli „oštru političku osudu naše javnosti i političkih faktora i da su komunisti potpisnici predloga, među kojima i jedan član Centralnog komiteta - politički odgovali u svojim osnovnim organizacijama.“⁵⁴

Na sjednici Izvršnog odbora Glavnog odbora SSRN Srbije 22. ožujka 1967. godine saslušana je informacija o reakcijama u Srbiji na pojavu Deklaracije te je u diskusiji izneseno mišljenje „da o svim otvorenim problemima međunacionalnih odnosa, pa i o ravnopravnosti kulture, jezika i pisma, treba razgovarati i tražiti što bolja rješenja.“⁵⁵ Nakon negativnih reakcija srbijanskih partijskih tijela, rasprave o Predlogu prenijele su se i u Udruženje književnika Srbije, čiji je aktiv komunista raspravljao 31. ožujka 1967. godine političkim posljedicama objavljivanja Predloga.⁵⁶ U radu spomenutog aktiva sudjelovao je i tajnik Grad-

CK SK Slovenije. U sklopu rasprava o jeziku u diskusiji su sudjelovali Latinka Perović, Pero Đoković, Petar Stambolić, Oskar Davičo, Dobrivoje Radosavljević, Viobran Stojanović, Radivoje Davidović, Dragi Stamenković, Miloš Minić i Stevan Doronjski. Sadržaj izlaganja Latinke Perović i Petra Đokovića vidi: Tanjug, „Deklaracija i Predlog naišli su na jednodušan otpor cijele javnosti“, *Oslobođenje*, 23 (6783), 22. travnja 1967., str. 1., Petra Stambolića i Oskara Daviča [Tanjug], „Socijalizam, nezavisnost i revolucija - osnove jedinstva naroda Jugoslavije“, *Oslobođenje*, 23 (6783), 22. travnja 1967., str. 4., a Dobrivoja Radosavljevića, Vibora Stojanovića, Dragog Stamenkovića, Miloša Minića, Radivoja Davidovića i Stevana Doronjskog [Tanjug], „Program Saveza komunista - putokaz učvršćenja bratstva i jedinstva“, *Oslobođenje*, 23 (6783), 22. travnja 1967., str. 4. O navedenom su pisale i *Večernje novine*. Usp. „Jednodušan otpor ‘Deklaraciji’ i ‘Predlogu’“, *Večernje novine*, 3 (96), 22. travnja 1967., str. 16.

54 „Predsjedništvo i IK CK SK Srbije o Deklaraciji i Predlogu“, *Oslobođenje*, 23 (6772), 11. travnja 1967., str. 14.

55 Tanjug, „Milojko Drulović - novi direktor ‘Politike’“, *Oslobođenje*, 23 (6753), 23. ožujka 1967., str. 3.

56 Tijekom višesatne diskusije utvrđena je moralna i politička odgovornost komunista koji su potpisali Predlog, s tim da je ostavljeno da stupanj odgovornosti i sankcije, sukladno zaključcima Gradskog komiteta, utvrđuju osnovne organizacije kojima pojedini potpisnici pripadaju. Aktiv je izrazio i suglasnost sa zaključcima Izvršnog komiteta CK SK Srbije i Gradskog komiteta SK Beograd, kao i sa stavovima i ocjenama političkih foruma i društvene javnosti u Hrvatskoj. Usp. Tanjug, „Potpisnici se odriču potpisa“, *Večernje novine*, 3 (75), 1. travnja 1967., str. 1. Tiskovine su prenijele dijelove diskusija Marka Ristića, Aleksandra Vuče, Mladena Oljače i Oskara Daviča. Na spomenutom aktivu govorili su i neki potpisnici objašnjavajući razloge svoga postupka, a „najkarakterističniju interpretaciju dao je Antonije Isaković, tvrdeći da se plašio da ne bude oglašen unitaristom i da je želio, potpisujući tekst ‘da ostane bar jedan glas da niko (sic!) kolegama u Hrvatskoj ne osporava pravo na jezik’.“ M. Vujančić, „‘Deklaracija’ i ‘Predlog’ – politički blizanci“, *Oslobođenje*, 23 (6763), 2. travnja 1967., str. 14.

skog komiteta Saveza komunista Beograda Simon Zatezalo. Nakon sastanka komunista članova Udruženja, 2. travnja 1967. godine održan je i izvanredni plenum Udruženja književnika Srbije, uz nazočnost sekcija iz Vojvodine, Kosova i Metohije, na kojemu su odlučno osudili metodu i sadržaj Deklaracije i Predloga za razmišljanje.⁵⁷ Plenumu je nazočio i predsjednik Udruženja književnika BiH Ćamil Sijarić. Rasprave su vođene 6. travnja 1967. godine i u osnovnoj organizacija Saveza komunista poduzeća *Prosveta* jer su neki njezini članovi bili uključeni u donošenje Predloga,⁵⁸ a tom su prigodom izrečene i neke disciplinske mjere.⁵⁹

- 57 Na navedenom se plenumu saznalo i nešto više i o donošenju Predloga jer je u izlaganju tajnik Udruženja Mladen Oljača istaknuo da je nekoliko potpisnika Predloga pokušalo da „preko sekretara Udruženja, a kasnije preko uprave proture ovaj tekst kao akt ove institucije. Čak je u prvoj verziji Udruženje bilo spomenuto kao nosilac čitave ove akcije. Međutim, ono je odbilo da učestvuje (sic!) u svemu ovom, pa je odbilo da s tekstom Predloga izađe pred godišnju skupštinu. Zato su inicijatori akcije počeli da prikupljaju potpise.“ M. Vujanić, „Udruženje književnika Srbije osudilo ‘Predlog za razmišljanje’“, *Oslobođenje*, 23 (6764), 3. travnja 1967., str. 14. Potpisnici „Zoran Gavrilović, Vasa Popović, Brana Šćepanović, Saša Petrović i Slobodan Stojanović pokušali su na plenumu da se brane tvrdnjama ‘da nisu mogli ni pretpostaviti kakve će sve implikacije Predlog izazvati’.“ „Osuđen ‘Predlog za razmišljanje’, *Večernje novine*, 3 (79), 3. travnja 1967., str. 1. Također je naglašeno da je Gradski komitet Saveza komunista Beograd ispitao odgovornost članova Saveza komunista, dok su Matija Bećković i Brana Crnčević smatrali da trebaju biti kažnjeni i potpisnici koji nisu članovi Saveza komunista, „a ne da im se zbog grijeha koji su učinili, a kojeg priznaju, onemogućava normalna egzistencija.“ M. Vujanić, „Udruženje književnika Srbije osudilo ‘Predlog za razmišljanje’“, *Oslobođenje*, 23 (6764), 3. travnja 1967., str. 14. Borislav Mihajlović Mihiz, za koga se navodi da se smatra nositeljem čitave akcije, negirao je da mu se „može pripisati da je šovinist, hegemonist, reakcionar i ostatak ‘grupe koja je razbijena na Četvrtom plenumu’.“ *Isto*. I ostali potpisnici su u svojim izlaganjima odbijali da su šovinisti, nacionalisti i reakcionari.
- 58 Navedenom prigodom o okolnostima sastavljanja Predloga za razmišljanje upoznao je prisutne članove osnovne organizacije Saveza komunista Prosvete Petar Džadžić. Navodi da je tekst sastavio Borislav Mihajlović Mihiz četvrtkom tijekom noći, te ga ujutro u petak donio u Prosvetu. S tekstom je upoznao Antonija Isakovića, Petra Džadžića, Svetu Lukića, Momčila Milankova i Milorada Pavića „koji su, čitajući tekst, učestvovali u preciziranju njegovih formulacija.“ M. V., „Poznati sastavljači ‘Predloga za razmišljanje’“, *Oslobođenje*, 23 (6767), 8. travnja 1967., str. 4.
- 59 Na navedenom sastanku osnovne organizacije Saveza komunista Prosvete odlučeno je da se Antonije Isaković i Petar Džadžić kazne posljednjom opomenom pred isključenje, Milorad Pavić i Stevan Raičković ukorom. Drugarske su kritike izrečene potpisnicima Momčilu Milankovu i Sveti Lukiću koji nisu članovi Saveza komunista, ali su urednici u Prosveti. Vežano za Borislava Mihajlovića Mihiza, koji je bio pomoćnik direktora Prosvete, osnovna organizacija posebno je žigosala njegovu ulogu i stav u vezi s Predlogom te kritizirala njegovo nedostojno i provokativno ponašanje na skupštini Udruženja književnika Srbije. Članovi Saveza komunista *Prosvete* istaknuli su veliku štetnost Predloga, ali su kao olakšavajuću okolnost u odmjeravanju kazni uzeli dotadašnje književno djelo, kulturnu i političku djelatnost. Kao olakšavajuća okolnost uzeto je i to što su spomenuti pisci iskreno sagledali štetnost Predloga i odrekli se njegovih stavova. Usp. M. V., „Poznati sastavljači ‘Predloga za razmišljanje’“, *Oslobođenje*, 23 (6767), 8. travnja 1968., str. 4.

4. Reakcije na Deklaraciju i Predlog za razmišljanje u drugim jugoslavenskim republikama

Zabilježene su tek manje reakcije i u drugim jugoslavenskim republikama. Izvršni komitet CK SK Crne Gore razmatrao je 1. travnja 1967. godine informaciju o reagiranjima na Deklaraciju i Predlog u Crnoj Gori.⁶⁰ Deklaraciju je spominjao i Edvard Kardelj na svečanoj sjednici CK SK Slovenije u povodu proslave 30. obljetnice osnivanja Komunističke partije Slovenije. On se založio za slobodu kulture i umjetnosti, ali i odbacio oblike društvene kritike koja se nastoji „uljepšati različitim nepolitičkim fasadama, pa da se, tako, najjervljivija i reakcionarna politička roba prodaje pod firmom filozofije i kulture.“⁶¹ Govorio je i o tomu da će svi oni koji politiku kriju pod drugim imenom dobiti odlučan politički odgovor progresivnih snaga socijalističkoga društva i da postoji mogućnost da, ukoliko se problemi demokratski ne razmatraju tamo gdje im je mjesto, a to je Savez komunista i SSRN, utoliko ljudi sa sasvim dobrim namjerama mogu zagaziti u sumnjive političke vode. U kontekstu navedenih pojava je spomenuo i Deklaraciju. Osvrćući se na rad ustavnog povjerenstva iz 1963. godine Kardelj kaže da je tadašnje povjerenstvo u nacrtu Ustava koristila jezične odrednice kao u prethodnim dvama Ustavima, ali je tada ustavno povjerenstvo dobilo zahtjev da se respektira sporazum postignut između Matice srpske i Matice hrvatske u pogledu termina srpskohrvatski odnosno hrvatskosrpski jezik. Ustavna komisija (sic!) usvojila je taj zahtjev iako smo mnogi mislili da takva i slična pitanja radije rješava praksa bratske saradnje (sic!) između dvaju naroda, a ne državni zakoni. Bilo je, međutim, rečeno da je to slobodan sporazum najnadležnijih kulturnih faktora o problemu jezika koji su državni i politički organi, dakle, dužni podržati. Sada, međutim, ista Matica hrvatska – bar formalno – fungira kao organizator akcije koja traži od Savezne skupštine izmjenu tog sporazuma, s kojim su se sasvim dobrovoljno i bez kakve veze s

60 Na sjednici je konstatirano da su sva reagiranja izraz jedinstvenog mišljenja komunista i radnih ljudi Crne Gore da se radi o nacionalističkoj i šovinističkoj provokaciji i ataku na bratstvo i jedinstvo naših naroda. Također je upozoreno i „na političku štetnost puta kojim su krenuli autori Deklaracije, i njihovih nastojanja da negiraju činjenicu da su u našoj zemlji date široke mogućnosti za puno ispoljavanje (sic!) nacionalne individualnosti i ostvarivanja prava svih naroda.“ Tanjug, „Šovinistička provokacija“, *Oslobođenje*, 23 (6763), 2. travnja 1967., 1967., str. 1.

61 [Edvard Kardelj], „Komunistička partija Slovenije je bila nosilac ideje humanističkog i revolucionarnog proleterskog internacionalizma - Suština deklaracije politika, a ne jezik“, *Oslobođenje*, 23 (6776), 16. travnja 1967., str. 3.

bilo kakvim saveznim državnim ili političkim organima usuglasile (sic!), u ime srpske i hrvatske kulturne javnosti, Matica srpska i Matica hrvatska.⁶²

Navedena činjenica za Kardelja znači da je suštinska i prava pozadina navedene akcije politika, a ne jezik. Naglašava da se dobrom broju ljudi ne može pripisati podržavanje Deklaracije iz antisocijalističkih ili antidemokratskih pobuda, ali im se može pripisati nasljedovanje političkih provokacija i politička nepismenost. Deklaraciju su morali odbaciti, smatra Kardelj, zbog same činjenice da je bila započeta i organizirana izvan i iza leđa čitavog ondašnjeg institucionalnog sustava. Deklaraciju je doveo u bližu vezu s tzv. *Ljubljanskim pismom o televiziji* za koje je rekao da nema isti politički karakter kao zagrebačka Deklaracija, ali je u jednom i drugom slučaju „izvjesnim ljudima očito važnija buka - uz lupanje na otvorena vrata - nego ono što su deklaracije same imale da kažu.“⁶³

5. Reakcije na saveznoj razini

Na saveznoj razini partijske su reakcije zabilježene u Izvršnom komitetu CK SKJ 11. travnja 1967. godine.⁶⁴ O Deklaraciji je govoreno i 21. ožujka 1967. godine na sjednici Savezne skupštine⁶⁵ te na njezinim vijećima, i to 27. ožujka na sjednici Organizaciono-političkog i Prosvjetno-kulturnog,⁶⁶ a 28. ožujka 1967. godine na sjednici Socijalno-zdravstvenog vijeća.⁶⁷ Tiskovine su zabilježile i nekoliko pitanja zastupnika u Saveznoj skupštini vezano za Deklaraciju.⁶⁸ U kontekstu teme rada posebno je zanimljiva rasprava koju je 24.

62 *Isto.*

63 *Isto.*

64 Usp. [Tanjug], „Javnost jednodušno pozdravila odlučnost SK“, *Oslobođenje*, 23 (6773), 12. travnja 1967., str. 3. i [Tanjug], „Osuđeni Deklaracija i Predlog“, *Večernje novine*, 3 (87), 12. travnja 1967., str. 16.

65 Usp. S. St., „Nedovoljna obrazloženja o ustavnim promjenama“, *Oslobođenje*, 23 (6752), 22. ožujka 1967., str. 3.

66 Usp. J. D. „Prihvaćeni ustavni amandmani“, *Oslobođenje*, 23 (6758), 28. ožujka 1967., str. 1. i Tanjug „Usaglašavanje međunacionalnih odnosa - imperativ naše mnogonacionalne zajednice“, *Oslobođenje*, 23 (6758), 28. ožujka 1967., str. 3.

67 Usp. „Sva vijeća podržala ustavne amandmane“, *Oslobođenje*, 23 (6759), 29. ožujka 1967., str. 1. i „Deklaracija - akt političke diverzije“, *Oslobođenje*, 23 (6759), 29. ožujka 1967., str. 3.

68 Zastupnik u Saveznoj skupštini Ivica Momčinović tražio je na sjednici Saveznog vijeća Savezne skupštine 7. travnja 1967. godine da mu se dostavi odgovor je li Deklaracija primljena u Skupštinu. Usp. J. D., „Predsjedništvo Skupštine pridružilo se opštoj osudi Deklaracije“, *Oslobođenje*, 23 (6768), 8. travnja 1967., str. 4., a Paško Romac na sjednici Privrednoga i Organizaciono-političkoga vijeća Savezne skupštine 14. travnja 1967. godi-

ožujka 1967. godine na sjednici Saveznog vijeća Savezne skupštine imao Jure Galić koji je govorio u ime zastupnika Hrvata iz BiH.⁶⁹ U svojoj je raspravi istaknuo da je tijekom priprema za sjednicu dobio „nekakvu deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog jezika koja ovom domu i našoj javnosti podmeće kako je hrvatski jezik ugrožen, a time i hrvatska nacija u jugoslovenskoj (sic!) zajednici.“⁷⁰ U nastavku kaže da je uvjeren da ovdje nije riječ o pitanju filološke, nego političke naravi, te pojavu Deklaracije dovodi u bližu vezu s pisanjem časopisa *Hrvatski narod* od 9. lipnja 1941. godine u kojem se negira jedinstvo hrvatskog i srpskoga jezika. U nastavku je naveo da se narodi Bosne i Hercegovine dobro „međusobno razumiju, i to na jednom jeziku koji je zajednički materinski svima njima“⁷¹ te da potpisnici Deklaracije nisu konzultirali hrvatski narod, koji nastupaju, ne kao znanstvenici, nego kao politički špekulanti. Na državnoj razini reagirale su i osnovne organizacije Saveza komunista nekih institucija. Jedna od takvih reakcija zabilježena je u osnovnoj organizaciji Saveza komunista Tanjuga čiji su se komunisti osjetili prozvanim u onom dijelu Deklaracije koji govori o favoriziranju srpskoga jezika. Oni su 7. travnja 1967. godine razmatrali idejne i političke implikacije izazvane, kako navode, pokretanjem nacionalističkih rasprila o jeziku te osudili „pokušaj da se pod bilo kojim izgovorom sprovodi (sic!) politička diverzija inspirisana (sic!) nacionalističkom uskogrudnošću i uperena protiv bratstva, jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti u SFRJ.“⁷² Revoltira ih činjenica što se u Deklaraciji i Predlogu i u izjavama nekih njihovih potpisnika, spominje Tanjug kao institucija koja ne poštuje ravnopravnost jezika.⁷³ Posebno ističu da Tanjug opskrbljuje listove, televizijske i radijske postaje vijestima iz zemlje i inozemstva, te da Tanjug zbog samog načina svoga funkcioniranja ne može bilo kojem narodu ili narodnosti da ugrožava pravo na slobodnu upotrebu svog jezika niti da nameće jedan *državni jezik*. „Tanjug ne izdaje nijedan list, niti emituje (sic!) svoje vijesti direktno slušaocima (sic!). Agencija dostavlja vijesti listovima i radio i tv-stanicama

ne zašto su ostali anonimni potpisnici Deklaracije i Predloga. Usp. J. D., „Umjesto marži, slobodno dogovaranje“, *Oslobođenje*, 23 (6775), 15. travnja 1967., str. 4.

69 Usp. [J. Druker], „Prilagodavanje ustava društvenoj praksi“, *Oslobođenje*, 23 (6755), 25. ožujka 1967., str. 1.

70 J. Druker, „Veće nadležnosti - ali i veće odgovornosti republika“, *Oslobođenje*, 23 (6755), 25. ožujka 1967., str. 3.

71 *Isto*.

72 Tanjug, „Komunisti Tanjuga osuđuju Deklaraciju i Predlog“, *Oslobođenje*, 23 (6770), 9. travnja 1967., str. 2.

73 *Isto*.

u čitavoj zemlji na srpskohrvatskom jeziku, u ekavskom izgovoru i na latinici, a svaka redakcija ih prevodi na jezik svojih čitalaca i slušalaca (sic!), odnosno upotrebljava izgovor sredine u kojoj djeluje. U saglasnosti (sic!) sa svojim korisnicima širom Jugoslavije Tanjug upotrebljava jedno narječje i jedno pismo isključivo iz razloga brzine i ekonomičnosti⁷⁴

Dalje ističu da Tanjug ima redovito kontakte sa svojim korisnicima i da su od njih dobivali primjedbe na rad i prijedloge za efikasnije izvješćivanje, „ali ne i zahtjev da se mijenja dogovor o jeziku na kojem Tanjug emituje (sic!) informacije.“⁷⁵ Na kraju zaključuju da u nedostatku „valjanih argumenata problem jezika, izgovora i pisma kojim se služi Tanjug iskonstruisali (sic!) su ljudi kojima je stalo da raspiruju šovinizam i nacionalizam.“⁷⁶ Na plenumu Centralnog vijeća Saveza sindikata Jugoslavije 10. travnja 1967. godine u Beogradu osuđeni su Deklaracija i Predlog kao političke diverzije malog broja kulturnih i prosvjetnih radnika.⁷⁷ U vrijeme rasprava o Deklaraciji Tito je boravio na Kosovu. Svi su ondašnji mediji opširno javljali o svakom Titovu koraku. Iako je glavni nu svojih obraćanja usredotočio na aktualna pitanja tamošnje sredine, Tito se u nekoliko navrata dotaknuo i aktualnih rasprava o jeziku. Svakako je najčešće spominjana njegova izjava „Mi, drugovi, ne živimo od gramatike, od ovog ili onog dijalekta, već od onog što stvore ruke naših radnih ljudi“,⁷⁸ izrečene 25. ožujka 1967. godine na ručku u hotelu Zvečan nakon posjeta rudniku *Trepča*. Puno je konkretnije Tito spomenuo Deklaraciju na velikom zboru u Prištini 26. ožujka 1967. godine kada je izjavio: „Mi smo 20 godina znali da razgovaramo i na srpskohrvatskom i na hrvatskosrpskom jeziku. Prije su to bili srpski i hrvatski, a u Novom Sadu su se dogovorili da se jezik zove srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski. To je bilo najbolje rješenje do koga se moglo doći, jer tu zbilja nema nikakvih razlika. Važno je da se ljudi idejno razumiju, da imaju zajedničku ideju koja će ih voditi naprijed. (...). Zar nisu mogli tamo da dođu, da zatraže, možda, preko poslanika, ili da upute pismo Skupštini sljedećeg saziva sa zahtjevom da se razmotre njihovi prijedlozi, poprave neki zakonski propisi i slično? Razumje se da su mogli. Ali oni su potajno radili pripremajući De-

74 *Isto.*

75 *Isto.*

76 *Isto.*

77 Usp. Tanjug, „Dušan Petrović izabran za predsjednika“, *Oslobođenje*, 23 (6772), 11. travnja 1967., str. 1.

78 Slavko Stanić, „Samo socijalizam pruža mogućnosti za ostvarenje težnji svih nacionalnosti“, *Oslobođenje*, 23 (6756), 26. ožujka 1967., str. 2.

klaraciju i iznenada udarili s leđa. Tako se kod nas više ne može raditi. Čitava Jugoslavija je danas ogorčena zbog takvih postupaka, a u prvom redu hrvatski narod. Jer, u Hrvatskoj žive i Srbi, i to ne u malom broju, a jedni i drugi znaju da je bratstvo i jedinstvo za njih od životne važnosti. Dovoljno su oni iskusili ustaški i četnički nož i naši narodi neće dozvoliti da se to ikada ponovi“.⁷⁹

U još je nekoliko izjava Tito govorio o pojavi nacionalizma i zadaći komunistu da mu se suprotstave. Međutim, nama se čini realnijim da je pri tomu imao u vidu isključivo složenu situaciju na Kosovu, koja je cijelo vrijeme postojanja Jugoslavije bila obilježena tenzijama između Srba i Albanaca, a ne Deklaraciju.⁸⁰ Zanimljivo je napomenuti da se u tijeku najžešćih rasprava o Deklaraciji, koja je, među ostalim, tražila posebnost hrvatskog jezika, u Oslobođenju na jednom mjestu koristi *srpska*, odnosno jednočlana nominacija jezika.⁸¹ Reakcije su zabilježene i u nekim saveznim udruženjima. U Mostaru je krajem ožujka 1967. godine održan plenum Saveza ljekarskih društava Jugoslavije. Sa završne sjednice 31. ožujka 1967. godine uputili su u ime zdravstvenih radnika Jugoslavije pismo Saveznoj konferenciji SSRN Jugoslavije u kojem osuđuju Deklaraciju. U pismu još stoji da okupljeni na navedenom plenumu koriste priliku izraziti „svoju svjesnu i odlučnu solidarnost sa narodima koji širom zemlje jednodušno i s ogorčenjem osuđuju pokušaje pojedinaca nacionalistički i šovinistički orjentisanih (sic!) da uprljaju najveću tekovinu oslobodilačkog rata i jedinstvo naroda Jugoslavije.“⁸² Upravni odbor Zajednice jugoslavenskih radiotelevizija osudio je Deklaraciju i Predlog, posebno one dijelovi tih akata „u kojima se

79 Slavko Stanić, „U Vijetnamu se vodi jedan od najsvirepijih ratova“, *Oslobođenje*, 23 (6756), 26. ožujka 1967., str. 3.

80 Tito je na ručku u Prištini 27. ožujka 1967. Godine prilikom zdravice istaknuo: „Vi komunisti morate biti jedinstveni i ne smijete se povoditi za nacionalističkim i sličnim tendencijama. Vi ste vojnici partije i treba da čuvate jedinstvo. Svako (sic!) treba de se obračuna sa svojim šovinizmom.“ „Nećemo dozvoliti da se bilo ko igra sudbinom socijalizma“, *Oslobođenje*, 23 (6758), 28. ožujka 1967., str. 2. Tito je u Peći, političkom aktivu Kosova i Metohije, 28. ožujka 1967. godine izjavio da je potrebno „dugo vremena i dosta strpljivosti vaspitanja (sic!) da bi se ljudi potpuno otarasili nacionalističkih opterećenja. Ali ako vi ovdje imate ravnopravnost u pogledu jezika, školstva, učešća u privredi i slično, onda će neprijatelju ostati malo hrane u propagandističkoj aktivnosti za nacionalističke ciljeve.“ Tanjug, „Šovinizam ne može da onemogući ali može da uspori naš razvitak“, *Oslobođenje*, 23 (6760), 30. ožujka 1967., str. 3.

81 U jednom se članku kaže da su prilikom dočeka Tita u Prištini mnogobrojni transparenti, *ispisani na šiptarskom i srpskom jeziku*, poručivali drugu Titu da se na Kosovu i Metohiji odlučno sprovodi kurs privredne i društvene reforme. Usp. Slavko Stanić, „Cijela Priština na dočeku“, *Oslobođenje*, 23 (6756), 26. ožujka 1967., str. 2.

82 B. L., „Ljekar opšte prakse - nosilac zdravstvene zaštite“, *Oslobođenje*, 23 (6762), 1. travnja 1967., str. 4.

neistinito prikazuje i s nacionalističkih pozicija negira značajan doprinos radio-televizijskih stanica punoj afirmaciji jezika i svih drugih tekovina naroda i narodnosti Jugoslavije.“⁸³

6. Reakcije partijskih i njima srodnih tijela u Bosni i Hercegovini

U prvim danima nakon pojave Deklaracije i Predloga bosanskohercegovačke tiskovine uglavnom su izvješćivale o reagiranjima u Hrvatskoj i Srbiji. Naznake zauzimanja jasnijeg stava bosanskohercegovačkih komunista pojavljuju se 24. ožujka 1967. godine kada je u Večernjim novinama objavljena vijest da će se 27. ožujka održati sjednica Izvršnog komiteta CK SK BiH.⁸⁴ Nakon održane sjednice, koja je trajala do večernih sati, u tiskovinama se 28. ožujka pojavila samo kratka vijest da je Izvršni komitet CK SK BiH raspravljao o Deklaraciji i njezinim političkim indikacijama u odnosu na javnost u Bosni i Hercegovini.⁸⁵ Narednog dana pojavio se opširniji članak u formi priopćenja u kojem se navodi da je Izvršni komitet konstatirao da su Deklaracija i Predlog „ne samo izraz nacionalističkih i šovinističkih gledanja i opredjeljenja njihovih potpisnika, nego i pokušaj otvorene političke diverzije protiv bratstva i jedinstva, ravnopravnosti i socijalističkog patriotizma naroda Jugoslavije.“⁸⁶ Posebno su razmatrane političke implikacije navedenih dokumenata u odnosu na Bosnu i Hercegovinu, navodeći da je Bosna i Hercegovina, kao zajednica ravnopravnih i zbratimljenih naroda nastala kao rezultat njihovih povijesnih težnji i narodnooslobodilačke borbe te da je u ostvarivanju navedene težnje u prošlosti iskusila teškoće i podnijela ogromne žrtve. Za donošenje Deklaracije i Predloga se navodi da „su pokušaji koji predstavljaju nastavak hegemonističkih aspiracija prema Bosni i Hercegovini koje su u prošlosti dolazile s jedne i s druge strane. Stvaranje Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine u okviru Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, kao pune garancije rav-

83 Tanjug, „Saopštenje Upravnoga odbora Jugoslovenske radio-televizije“, *Oslobođenje*, 23 (6762), 1. travnja 1967., str. 14.

84 Usp. „O političkim i idejnim implikacijama“, *Večernje novine*, 3 (71), 24. ožujka 1967., str. 1.

85 Usp. „Održana sjednica Izvršnog komiteta CK SK BiH“, *Oslobođenje*, 23 (6758), 28. ožujka 1967., str. 1.

86 „Smišljena politička akcija protiv bratstva i jedinstva“, *Oslobođenje*, 23 (6759), 29. ožujka 1967., str. 1. i „Podmukao izazov udruženih šovinističkih shvatanja“, *Večernje novine*, 3 (75), 29. ožujka 1967., str. 3.

nopravnosti svih nacija u njoj, jeste istorijska (sic!) osuda ovih aspiracija.⁸⁷ Očito se ovdje misli na Hrvatsku i Srbiju. Bosanskohercegovački Izvršni komitet pokušao se konkretnije dotaknuti i pitanja jezika, ali je i ovdje ostao u ideološkim okvirima zahtijevajući da se sva „raspravljanja o srpskohrvatskom odnosno hrvatskosrpskom jeziku, kao jednom od činilaca nacionalnog života, moraju promatrati sa stanovišta njihovog odražavanja na bratstvo i jedinstvo, ravnopravnost i zbližavanje naroda i u SR Bosni i Hercegovini, budući da je Bosna i Hercegovina dio toga govornog područja i književnog jezika.“⁸⁸ Deklarativno je izražena potreba provođenja politike ravnopravnosti u nastavi i praksi *srpskohrvatskog* odnosno *hrvatskosrpskog jezika*. Posebno su istaknuli potrebu sudjelovanja i bosanskohercegovačkih „naučnih (sic!) i kulturnih institucija i organizacija Bosne i Hercegovine, posebno Akademije nauka Bosne i Hercegovine i Univerziteta u Sarajevu, u svim poslovima oko pitanja jezičke (sic!) teorije i prakse koja se preduzimaju (sic!) na ovom jezičkom (sic!) području“⁸⁹ jer smatraju da bi navedene institucije mogle dati svoj doprinos konstruktivnim naporima u rješavanju jezičnih pitanja te se aktivno zalagati za „onakva naučna (sic!) i stručna rješenja koja će prepriječiti put svim težnjama i pokušajima oživljavanja međunacionalnih antagonizama koji se prikrivaju naučnim (sic!) ruhom.“⁹⁰ Nije propuštena prilika naglasiti značaj Saveza komunista, koji se, prema njima, uvijek „zalagao za neotuđivo pravo svih građana Bosne i Hercegovine da se koriste bogatstvom jezika slobodno i do kraja tolerantno.“⁹¹ Budući da su neodoljivi dio ondašnjega govorničkog folklora bili i radni ljudi i radnička klasa, Izvršni komitet nije propustio naglasiti i njihov doprinos u osudi Deklaracije i Predloga.⁹² Potpisnicima Deklaracije i Predloga

87 *Isto.*

88 „Protiv oživljavanja nacionalnih antagonizama prikrivenih naučnim ruhom“, *Oslobođenje*, 23 (6759), 29. ožujka 1967., str. 4 i „Podmukao izazov udruženih šovinističkih shvatanja“, *Večernje novine*, 3 (75), 29. ožujka 1967., str. 3.

89 *Isto.*

90 *Isto.*

91 *Isto.*

92 Izvršni komitet konstatirao je da su „komunisti i drugi radni ljudi Bosne i Hercegovine i ovaj put jedinstveni sa komunistima i sa svim radnim ljudima čitave naše zemlje, odlučno osuđujući i suprotstavljajući se pokušajima oživljavanja i raspirivanja šovinističkih shvatanja (sic!) i postupaka koji su došli do izražaja u spomenutim dokumentima. Radnička klasa i svi radni ljudi Bosne i Hercegovine su za preduzimanje (sic!) energičnih i konkretnih mjera prema njihovim nosiocima, a odlučno će se boriti da se svi slični pokušaji u našoj sredini onemoguće i da se u konkretnoj svakodnevnoj političkoj akciji izgrađuju ravnopravni odnosi među narodima Bosne i Hercegovine.“ „Protiv oživljavanja nacionalnih antagonizama prikrivenih naučnim ruhom“, *Oslobođenje*, 23 (6759), 29. ožujka 1967., str. 4. i „Podmukao

predbacuje se da negiraju stvarnost prakse ravnopravnih odnosa u višenacionalnoj Jugoslaviji te da oživljavaju nacionalističke strasti, čime izravno pogoduju reakcionarnim snagama u zemlji i inozemstvu, ali i štete ugledu i utjecaju Jugoslavije u svijetu.⁹³ Sjednici Izvršnog komiteta nazočio je i izvjestan broj kulturnih i političkih radnika koji nisu članovi Izvršnoga komiteta.⁹⁴ Navedeno priopćenje sa sjednice Izvršnog komiteta CK SK BiH prenio je i Tanjug odakle su ga preuzele neke lokalne tiskovine.⁹⁵ Nakon sjednice Izvršnoga komiteta, 13. travnja 1967. godine održana je 12. sjednica CK SK BiH. U analizi rada Izvršnoga komiteta između 11. i 12. sjednice, Centralni komitet podržao je izvješće o radu i ocjenu Izvršnog komiteta da Deklaracija i Predlog predstavlja ju otvoreni šovinstički ispad, političku diverziju bez presedana i napad na bratstvo i jedinstvo naših naroda, zbog čega su doživjeli jednodušnu osudu komunisti i drugih građana Bosne i Hercegovine koji zahtijevaju da nosioci šovinstičke djelatnosti dobiju svoju pravu političku kvalifikaciju.⁹⁶ Slične su se kvalifikacije mogle čuti i u raspravama većine diskutanata,⁹⁷ a *Večernje novine* donose i dijelove nekih rasprava.⁹⁸ Očito u cilju određenoga balansiranja, a

-
- izazov udruženih šovinstičkih shvatanja“, *Večernje novine*, 3 (75), 29. ožujka 1967., str. 3.
- 93 Usp. „Protiv oživljavanja nacionalnih antagonizama prikrivenih naučnim ruhom“, *Oslobođenje*, 23 (6759), 29. ožujka 1967., str. 4. i „Podmukao izazov udruženih šovinstičkih shvatanja“, *Večernje novine*, 3 (75), 29. ožujka 1967., str. 3.
- 94 Usp. „Oštra osuda“, *Večernje novine*, 3 (74), 28. ožujka 1967., str. 1.
- 95 Navedeno priopćenje je objavljeno u Bihaću. Usp. „Deklaracija i ‘Predlog’ - politička diverzija protiv bratstva i jedinstva“, *Krajina*, 21 (399), 1. travnja 1967., str. 1. i 4.
- 96 Usp. [Đ. Majstorović, P. Nikolić, D. Soldo], „Podrška mjerama za ublažavanje krize ugljenokopa“, *Oslobođenje*, 23 (6774), 14. travnja 1967., str. 1.
- 97 U diskusiji su sudjelovali Milan Kneževića, Ivo Jerkić, Hamdija Pozderac, Boško Šiljegović, Petar Dodik i Joco Marjanović. Oni su podržali kvalifikacije Izvršnog komiteta da Deklaracija i Predlog „nisu samo izraz nacionalističkih i šovinstičkih gledanja i opredjeljenja njihovih potpisnika, nego i pokušaj otvorene političke diverzije protiv bratstva i jedinstva, ravnopravnosti naroda i narodnosti i socijalističkog patriotizma naroda Jugoslavije.“ Đ. Majstorović, P. Nikolić, D. Soldo, „Savez komunista je obavezan da podrži progresivne inicijative za rješavanje problema rudnika“, *Oslobođenje*, 23 (6774), 14. travnja 1967., str. 2.
- 98 Milan Knežević istaknuo je da se čovjek „mora upitati kakav to ravnopravan dijalog oni traže, zar Savez komunista, socijalističke i progresivne snage ovog društva mogu i pomisliti da na ravnopravnoj osnovi polemišu (sic!) sa nacionalističkim i šovinstičkim idejama i shvatanjima (sic!), a još manje mogu tolerisati (sic!) nacionalističke i političke ispade i akcije.“ „Napor da se ublaže teškoće ugljenokopa“, *Večernje novine*, 3 (89), 14. travnja 1967., str. 1. Hamdija Pozderac istaknuo je da pojavu Deklaracije i Predloga treba iskoristiti da bi se iz tkiva našeg društva odstranila i druga žarišta nacionalizma i šovinizma, a Joco Marijanović upozorio je i na pisanje Muhameda Filipovića u časopisima *Život i Pogledi*. Usp. M. Memija, „Ne može se u znatnoj mjeri napustiti proizvodnja uglja“, *Večernje novine*, 3 (89), 14. travnja 1967., str. 3. U raspravi je sudjelovao i Ivo Jerković prema kojemu su problemi jezika iskorišteni za izražavanje šovinstičkih i nacionalističkih elemenata koji su samo prividno podvojeni, a u suštini polaze s istih idejnih pozicija. Usp.

imajući u vidu složenost BiH, osuđene su i neke druge tendencije koje nemaju izravne veze s Deklaracijom i Predlogom. Tako je u raspravi upozoreno na pojavu oživljavanja pseudojugoslavenstva, kao unitarističke koncepcije, ali i pojavu određenoga vida muslimanskoga nacionalizma i šovinizma. Vjerojatno se najrealnija ocjena stanja u Bosni i Hercegovini u pogledu međunacionalnih i jezičnih odnosa mogla čuti u zaključnoj diskusiji Cvijetina Mijatovića, koji je podržao stav Izvršnog komiteta o Deklaraciji i Predlogu, ali i upozorio na postojanje otvorenih pitanja u međunacionalnim odnosima, te da postoje nejasni i suprotni stavovi o navedenim pitanjima.⁹⁹ Iako su o aktualnim jezičnim pitanjima raspravljali svi bosanskohercegovački općinski komiteti Saveza komunista, te o svome stavu obavijestili CK SK BiH,¹⁰⁰ tiskovine prenijele su reakcije samo nekoliko općinskih komiteta. Svakako su najviše medijskog prostora dobile rasprave komunista u sarajevskim općinama. Najprije su se 30. ožujka 1967. godine članovi općinskih komiteta Saveza komunista Centar, Novo Sarajevo, Ilidža i Vogošća, uz nazočnost većeg broja kulturnih i javnih radnika, pridružili osudi Deklaracije i Predloga te zauzeli stav da je „suština i idejna pozicija jednog i drugog dokumenta [je] ista - razdvajanje jezika, a to znači i naroda koji se njima služe.“¹⁰¹ Tiskovine su prenijele i riječi nekih diskutanta,¹⁰² a posebno je znakovito da je u raspravi sudjelovao i poznati književnik Meša Selimović koji je za Deklaraciju i Predlog rekao da su usmjereni „protiv najvitalnijih interesa i vjekovne (sic!) težnje naših naroda. Borba za jezik može biti progresivna i negativna, ali je ona uvijek politička, akt političke demonstracije.“¹⁰³ Na kraju su zauzeli stav da se potpisnici navedenih akata pozovu na moralnu, političku i kaznenu odgovornost te da se imena potpisnika prezentiraju javnosti. Naglašeno je da „su komunisti i radni ljudi shvatili suštinu Deklaracije i Predloga i da su spremni da se suprotstave svakoj sličnoj pojavi u našoj

-
- Isto.* U *Oslobođenju* se kao diskutant spominje Ivo Jerkić. Vjerojatno je riječ o istoj osobi.
- 99 Usp. Đ. Majstorović, P. Nikolić, D. Soldo, „Savez komunista je obavezan da podrži progresivne inicijative za rješavanje problema rudnika“, *Oslobođenje*, br. 23 (6774), 14. travnja 1967., str. 2.
- 100 Navedeno potvrđuje gradivo Fonda CK SK BiH koje su čuva u Arhivu BiH u Sarajevu.
- 101 „Potpisnike izvući iz anonimnosti“, *Oslobođenje*, 23 (6761), 31. ožujka 1967., str. 4.
- 102 Tajnik Općinskog komiteta Saveza komunista Novo Sarajevo Ćiro Radić izjavio je da ih duboko vrijeđa svaki vid otvorenog ili prikrivenog šovinizma i raspirivanja nacionalističkih strasti, bez obzira na to od kamo oni dolazili i tko bio njihov protagonista, a Marijan Vasilj iz Energoinvesta poručio je autorima Deklaracije i Predloga „da ne postoji jezik kojim se sa njima možemo sporazumijeti.“ „Potpisnike izvući iz anonimnosti“, *Oslobođenje*, 23 (6761), 31. ožujka 1967., str. 4.
- 103 „Potpisnike izvući iz anonimnosti“, *Oslobođenje*, 23 (6761), 31. ožujka 1967., str. 4.

sredini“,¹⁰⁴ te je prihvaćen sadržaj pisma koji je s navedenoga skupa odaslan svim osnovnim organizacijama Saveza komunista. Nešto žustrijim raspravama sarajevskih komunista svakako je pridonijela i činjenica da je predstavnik navedenih općina u Prosvjetno-kulturnom vijeću Savezne skupštine Mladen Čaldarević,¹⁰⁵ bio jedan od inicijatora i potpisnika Deklaracije. Budući da su članovi općinskih komiteta Sarajeva 30. ožujaka 1967. godine tražili da ga se pred birače pozove na odgovornost,¹⁰⁶ te njegov opoziv iz Prosvjetno-kulturnog vijeća, izjavom se u ondašnjim tiskovinama biračima obratio sâm Čaldarević.¹⁰⁷ Iako su na Čaldarevićevu odgovornost pozivali sarajevski komunisti, o njegovoj se političkoj sudbini odlučivalo u Zagrebu. Osnovna je organizacija Saveza komunista Fakulteta političkih nauka u Zagrebu 3. travnja 1967. godine raspravljala o njegovoj političkoj odgovornosti te je „poslije duže i burne diskusije, organizacija [je] odlučila da kazni Mladena Čaldarevića posljednjom opomenom.“¹⁰⁸ Osnovna je organizacija Komitetu Saveza komunista Fakulteta političkih nauka u Zagrebu predložila da se Čaldarević isključi iz Komiteta.¹⁰⁹ Na konferenciji Saveza komunista općine Kreševo sudionici konferencije i prisutni građani osudili su Deklaraciju „kao akt male grupe ljudi koji je usmjeren

104 D. B-č., „Jednodušna osuda“, *Večernje novine*, 3 (77), 31. ožujka 1967., str. 8.

105 Čaldarević se kao jedan od inicijatora i potpisnika Deklaracije spominjao 31. ožujka na 6. sjednici Glavnog odbora SSRN BiH kada je Nada Novak predložila da se opozove njegova kandidatura za zastupnika Prosvjetno-kulturnog vijeća Savezne skupštine. Usp. „Osuda sijanjanja razdora“, *Večernje novine*, 3 (76), 1. travnja 1967., str. 3. Čaldarević se, kao jedan od autora Deklaracije, spominje u jednome članku od 3. travnja 1967. godine. Usp. „Poznati sastavljači ‘Deklaracije’“, *Večernje novine*, 3 (79), 3. travnja 1967., str. 1. *Oslobođenje* piše da je javnost prvi put imala prigodu saznati imena i inicijatore Deklaracije temeljem informacija iznesenih 1. i 2. travnja 1967. godine na sjednici Sekretarijata Gradskog komiteta SK Zagreba, iz kojih proizlazi da „komunisti u upravnom odboru Matice Hrvatske snose najveću odgovornost, jer je utvrđeno da je upravni odbor ove institucije bio inicijator i pokretač spomenute Deklaracije, a kao sastavljači teksta navode se Miroslav Brant, Jakša Ravlić, Mladen Čaldarević, Dalibor Brozović, Slavko Mihalić, Josip Katičić i Slavko Pavešić. Od drugih poznatijih književnika i jezičkih (sic!) stručnjaka u Hrvatskoj među autorima ili potpisnicima Deklaracije najčešće se spominju imena Miroslava Krleže, Ljudevita Jonkea, Petra Šegedina, Ive Frangeša, Dobriše Cesarića, Tomislava Ladana, Gustava Krkleca, Vjekoslava Kaleba, Novaka Simića i Dragutina Tadijanovića.“ D. Praštalo, „Poznati autori ‘Deklaracije’“, *Oslobođenje*, 23 (6764), 3. travnja 1967., str. 1.

106 Usp. „Sarajevski komunisti osuđuju postupak profesora Čaldarevića“, *Oslobođenje*, 23 (6762), 1. travnja 1967., str. 14. i „Osuđen postupak Mladena Čaldarevića“, *Večernje novine*, 3 (78), 1. travnja 1967., str. 1.

107 Usp. „Izjava Mladena Čaldarevića“, *Oslobođenje*, 23 (6765), 4. travnja 1967., str. 4.

108 Tanjug, „Čaldareviću posljednja opomena“, *Večernje novine*, 3 (80), 4. travnja 1967., str. 16.

109 Usp. „Izrečene partijske kazne nekim potpisnicima deklaracije“, *Oslobođenje*, 23 (6766), 5. travnja 1967., str. 14.

u pravcu narušavanja bratstva i jedinstva naših naroda.¹¹⁰ Sa sjednice Općinskoga komiteta Saveza komunista *Banja Luka* upućeno je pismo Izvršnom komitetu Saveza komunista BiH o osudi Deklaracije i Predloga. Na navedenoj je sjednici podnesena informacija o reakcijama na Deklaraciju i Predlog u različitim organizacijama i kolektivima na banjalučkom području.¹¹¹ U Ljubuškom je 4. travnja 1967. godine, uz nazočnost preko 200 izaslanika i gostiju, održana izborna konferencija Općinskog komiteta SK Ljubuškog na kojoj je tijekom diskusije oštro osuđena Deklaracija.¹¹² U osudi Deklaracije, uz traženje objavljivanja imena potpisnika, uključili su se i članovi osnovne organizacije Saveza komunista poduzeća *Igman* s Ilidže.¹¹³ Na sjednici Opunomoćstva CK SKJ za organizaciju Saveza komunista za Sarajevsku armijsku oblast istaknuto je da su „šovinistički ispadi, ispoljeni (sic!) u Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika i Predlogu za razmišljanje, bezrezervno osuđeni u svim jedinicama, ustanovama i komandama (sic!). Komunisti zahtijevaju da se protiv inicijatora i potpisnika ovih dokumenata preduzmu (sic!) energične mjere i izražavaju čuđenje i neslaganje što se krivci još nalaze u anonimnosti.“¹¹⁴

Deklaraciju je osudio i Glavni odbor SSRN Bosne i Hercegovine na 6. sjednici 31. ožujka 1967. godine u Sarajevu. U uvodnom je izlaganju Boško Baškot istaknuo da su na mnogim skupovima i zborovima birača spontano s političkom zrelošću osuđeni Deklaracija i Predlog kao akti napada na bratstvo i jedinstvo. Na istom je sastanku istaknuto da dušebrižje i svojatanje Bosne i Hercegovine ma s koje strane dolazili i pod bilo kakvim vidom se ispoljavali (sic!), za zabranjene narode Bosne i Hercegovine, za Hrvate, Muslimane i Srbe, predstavljaju hegemonističko posezanje za samim temeljima njihova opstanka, njihovog života i napretka. Stoga su narodi Bosne i Hercegovine jednodušni u osudi svih otvorenih i prikrivenih pokušaja razdvajanja naših naroda i odlučni da i u buduće daju svoj puni udio u borbi progresivnih snaga čitave naše državne zajednice za dalji socijalistički razvitak i neprekidno jačanje bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti na osnovama istinske ravnopravnosti.¹¹⁵

110 D. Ž., „Osuda iz Kreševa“, *Oslobođenje*, 23 (6759), 29. ožujka 1967., str. 4.

111 Usp. „Deklaracija i Predlog neprijateljski akti“, *Glas*, 25 (1143), 17. travnja 1967., str. 1.

112 Usp. B. M., „Oštra osuda ‘deklaracije’“, *Večernje novine*, 3 (80), 4. travnja 1967., str. 5.

113 Usp. „I komunisti ‘Igmana’ o Deklaraciji“, *Večernje novine*, 3 (77), 31. ožujka 1967., str. 8.

114 P. J., „Komunisti u Armiji jednodušno osuđuju Deklaraciju i Predlog“, *Oslobođenje*, 23 (6760), 30. ožujka 1967., str. 4

115 Đ. Majstorović, „Narodi Bosne i Hercegovine su jednodušni u osudi pokušaja razbijanja bratstva i jedinstva“, *Oslobođenje*, 23 (6762), 1. travnja 1967., str. 3. Manji dio Baškotova izlaganja donose i *Večernje novine*. Usp. „Osuda sijanjanja razdora“, *Večernje novine*, 3 (78),

Oslobođenje je posebno dosta prostora dalo izlaganju akademika dr. Ante Babića koji je istaknuo, da je, u vrijeme kada su narodi Jugoslavije zaokupljeni izbornim procesom svojih predstavnika, grupa zagrebačkih intelektualaca našla kao svoj „najpreči (sic!) posao danas da smišlja i objavljuje deklaraciju o jeziku kao sredstvo i metodu za razgraničavanja i odvajanje dva istojezična naroda - hrvatskog i srpskog.“¹¹⁶ Babić smatra da „se Srbi i Hrvati u svemu lijepo sporazumijevaju i ne znajući da postoje neke razlike u jeziku kojim govore.“¹¹⁷ Uz konstataciju da je Deklaracija i na srpskoj strani našla partnera za svađe o jeziku, navodi da je „u čitavoj našoj javnosti izazvala neugodno osjećanje čuđenja ne samo zbog njenog sadržaja, nego i zbog toga što se pojavila i bez kakvog stvarnog povoda, suprotno svakoj političkoj i naučnoj (sic!) logici i svakom zdravom rasuđivanju, kao zla utvara da nas podsjeti na davno minula, nepovrativa i neželjena vremena. Ona je, ako nije nešto gore i ružnije, izraz totalnog neshvatanja istorijskog (sic!) trenutka pa gubi iz vida vjekovno istorijsko (sic!) iskustvo koje nas je odavno dovelo do saznanja da je jedinstvo naroda Jugoslavije, jedinstvo istojezičnog hrvatskog i srpskog naroda posebno, uslov (sic!) njihove nacionalne egzistencije i da svako narušavanje ovoga jedinstva ugrožava naš opstanak kao nacija i unosi pomutnju u konstruktivne i složne napore izgradnje socijalističkog društva.“¹¹⁸ Babić je u nastavku govorio o različitoj ulozi nacije u socijalističkom društvu u odnosu na ulogu koju su joj nametale buržoaske političke stranke „u međusobnoj svađi i otimanju za područja političke jurisdikcije i ekonomske eksploatacije. A do kakvih ekscesa može da dovede ovakvo shvatanje (sic!) funkcije nacije žalosno smo iskusili mi ovdje u Bosni i Hercegovini i Srbi i Hrvati i Muslimani iako nam niko (sic!) ne može osporiti da razgovaramo i pišemo jednim jezikom i brinemo iste brige.“¹¹⁹ Babić se u svome izlaganju osvrnuo i na povijesne okolnosti nastanka jugoslovenstva, osnutku i ulozi Matice hrvatske i JAZU-a.¹²⁰ U završnim se Babićevim

1. travnja 1967., str. 3.

116 Đ. Majstorović, „Deklaracija - izraz neshvatanja istorijskog trenutka“, *Oslobođenje*, 23 (6762), 1. travnja 1967., str. 3.

117 *Isto*.

118 *Isto*. Manji dio Babićeva izlaganja prenose i *Večernje novine*. Usp. „Osuda sijanja razdora“, *Večernje novine*, 3 (78), 1. travnja 1967., str. 3.

119 Đ. Majstorović, „Deklaracija - izraz neshvatanja istorijskog trenutka“, *Oslobođenje*, 23 (6762), 1. travnja 1967., str. 3.

120 O jugoslovenstvu Babić kaže da je misao o jedinstvu južnih Slavena nicala i snažila se „najviše upravo na hrvatskom etničkom području i to ne samo iz romantično-sentimentalnih osjećanja, nego kao aktualna potreba i istorijska (sic!) nužnost, kao jedina mogućnost da se Južni Sloveni (sic!) okruženi velikim, politički jakim i ekspanzivnim nacijama i

riječima može primijetiti aluzija na Miroslava Krležu kada kaže da je jedan hrvatski književnik, „za koga kažu da je i on potpisnik deklaracije, napisao [je] jednom, u polemici sa svojim kritičarima, staru, pametnu sentenciju: ‘Psi laju, karavane prolaze’. Šteta je što se i on i njegovi istomišljenici nisu sjetili tih riječi prije nego što su pustili u javnost svoj pakosni glas.“¹²¹ U raspravi je sudjelovao i prof. dr. Salko Nazečić kojega pojava Deklaracije i Predloga „i jesu i nisu iznenadili, jer je u nekoliko posljednjih godina bilo nekoliko ekscesa takve vrste u štampi (sic!) i časopisima.“¹²² Upozorio je na to da politički faktori nisu bili dovoljno budni, te bi iz primjera Deklaracije i Predloga trebalo naučiti barem to „da nijedno pitanje kulture, jezika ili književnosti, ili kulture uopšte (sic!), ne smije biti predmet interesovanja (sic!) samo uskog kruga stručnih ljudi, nego neprekidna briga svih naših foruma i svih naših faktora.“¹²³ Izrazio je žaljenje da je svemu navedenome bila kuhinja Matica hrvatska. Dalje ističe da je praksa kojom su se poslužili sastavljači Deklaracije i Predloga „tuđa svakom naučnom (sic!) raspravljanju, jer je ona bez ikakvih argumenata, jer je to demagoško naturanje jednog stava koji nema nikakve potvrde ne samo u djelima naših naučnika (sic!), nego čak ni u djelima onih koji su potpisali te dokumente.

njihovim državama fizički održe i obezbjede uslove (sic!) vlastitog razvitka. Ilirski pokret nije se pojavio kao deklarativna manifestacija bratske sloge i jedinstva srodnih naroda pod imenom ilirskim, nego kao pokušaj da se od ovog prvog koraka pođe dalje k punom nacionalno-političkom jedinstvu, kako bi se stvorila snažna i efikasna odbrana (sic!) ugroženog nacionalnog opstanka. Potpisnici zagrebačke deklaracije, među kojima ima i odgovornih predstavnika Matice hrvatske, kao da su zaboravili da je ova ustanova svijetle prošlosti otpočela rad prije 125 godina pod imenom Matice ilirske i da je ovo ime morala odbaciti ne prema želji svojih članova i uprave, nego pod pritiskom bečkog dvora i njegove policije. Jer, u Beču se dobro znalo da ilirstvo, tj. sjedinjeni jugoslovenski (sic!) narodi, predstavljaju daleko veću potencijalnu snagu, nego pojedini narodi rasparčani i zatvoreni u svoje nacionalne okvire i da ta sjedinjena snaga može, kad dođe vrijeme, da se efikasno suprotstavi germanskoj ekspanziji.“ Đ. Majstorović, „Deklaracija – izraz neshvatanja istorijskog trenutka“, *Oslobođenje*, 23 (6762), 1. travnja 1967., str. 3. Babić je u svome izlaganju spominjao i proslavu stogodišnjice osnutka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti te citira Franju Račkoga i Đuru Daničića za koje je naveo da su prije sto godina znali osjetiti znak vremena i iz tadašnje perspektive jasno sagledati „u čemu je jemstvo srećnije (sic!) zajedničke budućnosti. Ta njihova budućnost postala je današnja sadašnjost, današnja stvarnost, pa se u toj današnjoj sadašnjosti našlo ljudi koji pokušavaju da ukinu njeno jemstvo (sic!), koji ne opažaju znake vremena, koji predlažu da se ide natrag, da se potaru sva istorijska (sic!) iskustva, odbace sve tekovine i počne sve ispočetka.“ *Isto*.

121 Đ. Majstorović, „Deklaracija - izraz neshvatanja istorijskog trenutka“, *Oslobođenje*, 23 (6762), 1. travnja 1967., str. 3.

122 Đ. Majstorović, „Demagoško naturiranje stavova koji nemaju potvrde u djelima naučnika“, *Oslobođenje*, 23 (6762), 1. travnja 1967., str. 3.

123 *Isto*.

„Ili su oni lagali kada su pisali svoja djela, ili lažu sad, ali čini mi se da se oni nisu mnogo mijenjali, da su uvijek imali nekakve tajne svoje misli, a sad im se učinilo da je došao moment da s tim iziđu u javnost”.¹²⁴ Dalje je istaknuo da nekakvi pokrovitelji „pokazuju zabrinutost šta će biti u Bosni, hoće li nestati Hrvati, Srbi ili Muslimani, jer im smeta jedna sasvim normalna pojava što se u jeziku pisaca sa područja Bosne i Hercegovine podjednako pojavljuju i tzv. srbizmi i hrvatizmi (sic!).¹²⁵ Na kraju je pledirao za znanstveno „prilaženje svim pitanjima, da se u svim tim diskusijama pokazuje najšira tolerancija, jer nema nauke (sic!) bez tolerancije, a isto tako da o tim pitanjima raspravljaju mnogo širi krugovi od onih koji su potpisali ove dokumente.”¹²⁶ Vinko Grubišić govorio je o osudi Deklaracije u Hercegovini te da „pamfleti koji se prikrivaju naučnim (sic!) ruhom ipak neće poremetiti bratstvo i jedinstvo naroda Bosne i Hercegovine.”¹²⁷ Vladimir Čerkez osudio je Deklaraciju i Predlog kao „razbijače jedinstva naših naroda”,¹²⁸ a za Deklaraciju je kazao da se zasniva na klimavim nogama. Sastavljačima Deklaracije predbacio je što su „samozvani borci za čistoću hrvatskog jezika bili veoma nedosljedni i u objavljenom tekstu, upotrebljavajući 22 strane riječi.”¹²⁹ U osudi su Deklaracije sudjelovale i općinske podružnice SSRN BiH. Na redovitoj je godišnjoj konferenciji SSRN tuzlanske općine 25. ožujak 1967. godine osuđena Deklaracija kao i odgovor grupe književnika iz Beograda. S navedene konferencije upućen je telegram Glavnom odboru SSRN Hrvatske i Srbije u kojem su naveli da „zagrebačka Deklaracija narušava bratstvo i jedinstvo naših naroda skovano u revoluciji. Radni ljudi i građani tuzlanske opštine (sic!) (...) podržavaju beskompromisnu akciju progresivnih snaga u SR Hrvatskoj i SR Srbiji, koje su se suprotstavile ovom providnom šovinističkom ispadu.”¹³⁰ Deklaraciju su osudili i građani i društveno-političke organizacije općine Lištica, a na općinskoj konferenciji SSRN 28. ožujka 1967. godine „istaknuto je da deklaracija narušava temelje

124 Đ. Majstorović, „Demagoško naturivanje stavova koji nemaju potvrde u djelima naučnika“, *Oslobođenje*, 23 (6762), 1. travnja 1967., str. 3.

125 *Isto*. Manji dio Nazečićeva izlaganja donose i *Večernje novine*. Usp. „Osuda sijanjanja razdora“, *Večernje novine*, 3 (78), 1. travnja 1967., str. 3.

126 Đ. Majstorović, „Demagoško naturivanje stavova koji nemaju potvrde u djelima naučnika“, *Oslobođenje*, 23 (6762), 1. travnja 1967., str. 3.

127 *Isto*.

128 *Isto*.

129 *Isto*.

130 S. Kovačević, „Građani Tuzle oštro osudili Deklaraciju“, *Oslobođenje*, 23 (6756), 26. ožujka 1967., str. 3.

naše socijalističke zajednice i njene najveće tekovine - bratstvo i jedinstvo naših naroda.“¹³¹ Upućeni su i zahtjevi da se potpisnici pozovu na odgovornost. Na općinskoj konferenciji SSRN Livno 5. travnja 1967. godine u povodu donošenja Deklaracije i Predloga „izražen je vrlo oštar protest i zahtjev da se prema potpisnicima ovih dokumenata poduzmu energične mjere.“¹³² Općinska konferencija SSRN Banja Luka oštro je osudila „nacionalističke ispade jednog dijela kulturnih radnika Hrvatske i Srbije oko mjesta i uloge književnog jezika.“¹³³ Konferencija je uputila i pismo Glavnom odboru SSRN BiH u kojem navode da jednodušno osuđuju navedene akte i da oni predstavljaju napad na bratstvo i jedinstvo. „Mi u Bosanskoj krajini svjedoci smo naše nedavne prošlosti i posljedica bratoubilačke mržnje, koju su smišljeno izazvali šovinisti svih vrsta i boja. Sijanje nacionalne mržnje za vrijeme stare Jugoslavije platili smo ovdje u Bosanskoj krajini mnogim životima i nećemo dozvoliti nikom i ni u čije ime da bi i najmanje narušio našu svetinju - bratstvo i jedinstvo,“¹³⁴ kaže se u njihovom pismu. Na kraju pozivaju da se svi pridruže oštroj osudi Deklaracije i Predloga te da „narušio (sic!) bratstva i jedinstva naših naroda snose odgovarajuće posljedice.“¹³⁵

7. Reakcija u organima vlasti

Ako je suditi prema novinskim natpisima, službeni organi vlasti, odnosno bosanskohercegovačka republička i općinska tijela gotovo da nisu raspravljali o Deklaraciji. Izuzetak predstavljaju rasprave u skupštinama nekih sarajevskih općina. Vijećnici Skupštine općine Novo Sarajevo 30. ožujka 1967. godine osudili su Deklaraciju zahtijevajući da Skupština uputi Saveznoj skupštini pismo osude Deklaracije i Predloga,¹³⁶ a 5. travnja 1967. godine na izvanrednoj sjednici Skupštine općine Centar vijećnici su upoznati sa sadržajem pisma „koje je u njihovo ime sastavila grupa odbornika (sic!) i koje će biti upućeno Saveznoj skupštini, a predstavlja odlučnu i oštru osudu takozvane Deklaracije i Predloga za razmišljanje, kao i njenih autora i potpisnika.“¹³⁷ U pismu se kaže

131 Ž. D., „Protest Lištičana“, *Oslobođenje*, 23 (6759), 29. ožujka 1967., str. 4.

132 K. L., „Đuro Pucar izabran za člana Savezne konferencije SSRNJ“, *Oslobođenje*, 23 (6767), 7. travnja 1967., str. 4.

133 „Pismo glavnom odboru SSRN“, *Glas*, 25 (1141), 3. travnja 1967., str. 2.

134 *Isto*.

135 *Isto*.

136 Usp. „Usvojen predlog budžeta“, *Oslobođenje*, 23 (6761), 31. ožujka 1967., str. 6.

137 L. F., „Deklaracija i Predlog - atak na jedinstvo“, *Oslobođenje*, 23 (6767), 6. travnja 1967., str. 6.

da su vijećnici jednodušni u osudi Deklaracije i Predloga te da „potvrđuju mišljenje birača ocjenjujući to kao politički akt na jedinstvo jugoslovenskih (sic!) naroda.“¹³⁸ Na sjednici osuđen je postupak Mladena Čaldarevića koji je u ulozi glavnog tajnika Matice hrvatske potpisao Deklaraciju.¹³⁹ Na svečanoj sjednici Gradskog vijeća i skupština općina Centar, Novo Sarajevo, Ilidža, i Vogošća¹⁴⁰ 6. travnja 1967. godine u povodu 22. obljetnice oslobođenja Sarajeva predsjednik Skupštine općine Novo Sarajevo Slavko Dadić u svom je obraćanju rekao da Deklaracija i Predlog predstavljaju pokušaj „da se unese nacionalna i vjerska razjedinjenost u socijalističku zajednicu ravnopravnih i zbratimljenih Srba, Hrvata i Muslimana“¹⁴¹ te da su radni ljudi Sarajeva Deklaraciju i Predlog „nacionalističkih i šovinističkih gledanja i opredjeljenja separatnih grupica intelektualaca, kulturnih radnika, i umjetnika iz Beograda i Zagreba, primili kao pokušaj otvorene političke diverzije protiv bratstva i jedinstva, ravnopravnosti i socijalističkog patriotizma naroda Jugoslavije.“¹⁴² Zauzeo se za poduzimanje energičnih i konkretnih mjera protiv autora navedenih dokumenata te onemogućavanje sličnih pokušaja narušavanja ravnopravnih odnosa među pripadnicima svih naroda u Bosni i Hercegovini.

8. Reakcije u bosanskohercegovačkoj akademskoj, prosvjetnoj i kulturnoj zajednici

Deklaracijom i Predlogom bavili su se profesori i studenti sarajevskog sveučilišta.¹⁴³ Najprije su svoje neslaganje izrazili 28. ožujka 1967. godine nastavnici i suradnici Filozofskog fakulteta u Sarajevu otvorenim pismom¹⁴⁴ u kojem navode da Deklaracija i Predlog mogu u Bosni i Hercegovini „unijeti elemente nerazumijevanja i razdvajanja, koji zadiru u bit odnosa naroda ne samo hrvatskosrpskog (srpskohrvatskog) jezičnog područja nego i cjelokupne jugo-

138 *Isto.*

139 Usp. „Oštra osuda“, *Večernje novine*, 3 (82) 6. travnja 1967., str. 9.

140 Usp. „Svečana sjednica gradskog vijeća“, *Večernje novine*, 3 (82) 6. travnja 1967., str. 8.

141 D. P.- L.F., „Sarajevo se razvilo u veliki, suvremeni grad“, *Oslobođenje*, 23 (6767) 7. travnja 1967., str. 6.

142 *Isto.*

143 Reakcije su zabilježene samo na sarajevskom sveučilištu, vjerojatno i zbog toga što u BiH 1967. godine nisu postojale visokoškolske ustanove u drugim gradovima. Fakulteti koji su djelovali u Tuzli, Mostaru i Banjoj Luci bili su sastavni dio sarajevskog sveučilišta.

144 Pored Oslobođenja otvoreno pismo objavio je i časopis *Prosvjetni list* 1. travnja 1967. Godine. Usp. „Otvoreno pismo nastavnika i saradnika Filozofskog fakulteta u Sarajevu“, *Prosvjetni list*, 15 (295), 1. travnja 1967., str. 3.

slovenske (sic!) socijalističke zajednice.¹⁴⁵ Za potpisnike Deklaracije kažu da njihov pokušaj opravdavanja svoga postupka zaštitom hrvatskog nacionalnog integriteta, predstavlja svjesno ili nesvjesno iskrivljivanje osnovnih povijesnih činjenica „da su, usprkos svemu onome što nas je razdvajalo, upravo najveći sinovi hrvatskog naroda u prošlosti mogućnost očuvanja hrvatskog nacionalnog integriteta gledali jedino u jedinstvu sa srpskim i ostalim jugoslovenskim (sic!) narodima, a ne u jezičnoj ili bilo kakvoj drugoj izolaciji, te da je, pored ostalog, i jezik bio ono što nas je u prošlosti približavalo i spajalo.“¹⁴⁶ Potpisnicima se predbacuje da u vremenu kada su jugoslavenski narodi nakon dugo stoljeća oslobođeni vladajućih i povlaštenih klasa i kada se u cijelom svijetu uspostavljaju i produbljuju veze među progresivnim snagama raznih nacija i raznih jezika, nalaze da im je najvažniji posao podizanje zida „između hrvatskog i srpskog naroda, da ga podigne na jezičnim razlikama i to često na takvim koje se vještački (sic!) pronalaze i konzerviraju.“¹⁴⁷ U pismu dalje navode da „kao nastavnici koji obrazuju buduće stručnjake srpskohrvatskog (hrvatsko-srpskog) jezika, jugoslovenskih (sic!) književnosti i historije naših naroda, te drugih humanističkih disciplina, podsjećamo na nacionalnu složenost u Bosni i Hercegovini, gdje su u toku NOR-a podnesene velike žrtve da bi se ostvarilo bratstvo i jedinstvo Hrvata, Muslimana i Srba i ukazujemo na opasnost svega onoga što može da ugrozi njihovo već ostvareno jedinstvo.“¹⁴⁸ Univerzitetski savjet sarajevskog sveučilišta kategorički osudio je Deklaraciju i Predlog „ističući da autori tih akata, očito, vuku točak istorije (sic!) unazad i vraćaju našu istorijsku (sic!) stvarnost u vrijeme kada se naglašavalo ono što nas razdvaja, a ne ono što nas spaja.“¹⁴⁹ Tijekom rasprave dr. Esad Pašalić istaknuo je da potpisnici odstupaju „od principa da nauka (sic!), a oni su uglavnom predstavnici naučnog (sic!) života, treba da idu ukorak sa progresivnim razvitkom. Ova akcija usmjerena je protiv najčistijeg humanizma i humanitarnih akcija.“¹⁵⁰ Upravni odbor i Predsjedništvo Udruženja univerzitetskih radnika i naučnih radnika Bosne i Hercegovine posebnom izjavom su 4. travnja 1967. godine osudili Deklaraciju i Predlog. U izjavi se navodi da su „inicijatori Deklaracije i

145 „Otvoreno pismo nastavnika i saradnika Filozofskog fakulteta u Sarajevu“, *Oslobođenje*, 23 (6759), 29. ožujka 1967, str. 4.

146 *Isto.*

147 *Isto.*

148 *Isto.*

149 M. P., „Deklaracija usmjerena protiv humanizma“, *Oslobođenje*, 23 (6763), 2. travnja 1967., str. 14.

150 *Isto.*

Predloga, poneseni nacionalističkim i konzervativnim težnjama, pokušali [su] da zadaju udarac ideji bratstva i jedinstva i da podriju osjećaje sloge, ljubavi i uzajamne povezanosti zbratimljenih naroda Jugoslavije.¹⁵¹ Uz isticanje svoje odgovornosti za jačanje i afirmaciju jugoslavenske zajednice, naglašavaju štetnost Predloga i Deklaracije za Bosnu i Hercegovinu i cijelu Jugoslaviju. „Neprincipijelno i nametljivo nastojanje da se pobije naučna (sic!) istina o jedinstvu hrvatskog i srpskog jezika i zahtjev za proglašavanjem njihove razdvojenosti u suštini predstavljaju svjesno suprotstavljanje bratstvu i jedinstvu kao najvećoj tekovini u zajedničkoj borbi i revoluciji naših naroda. (...) U pitanjima književnog jezika autori spomenutih akata ne samo da zaobilaze naučnu (sic!) misao i istinu o jedinstvu srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrpskog jezika nego istovremeno napuštaju platformu konstruktivnog i demokratskog raspravljanja o svemu što u oblasti naše zajedničke kulture traži svoja principijelna i sporazumna rješenja¹⁵², kaže se u izjavi. Za Deklaraciju i Predlog dalje navode da su dokaz „idejnog i političkog opredjeljenja nekolicine intelektualaca koji su bili naumili da se ispriječe jedinstvu jugoslovenske (sic!) zajednice i naporima njenih naroda za bolju sadašnjost i budućnost. Jasno je da ti malobrojni intelektualci nemaju šta da očekuju od svojih anahronih (sic!), nacionalističkih zastranjivanja i svojih nenaučnih (sic!) pogleda na naša književno-jezička (sic!) i istorijska (sic!) pitanja.“¹⁵³ Na sastanku Akcionog odbora Saveza studenata sarajevskog sveučilišta, visokih i viših škola u BiH, uz oštru osudu potpisnika Deklaracije i Predloga, istaknuto je da je „ovaj nacionalistički i šovinistički ispad grupice književnika i naučnih (sic!) radnika iz Hrvatske i Srbije naišao na osudu svih studenata i mladih ljudi Bosne i Hercegovine.“¹⁵⁴ U tekstu, koji je na navedenom sastanku usvojen, također se navodi „da mladi Jugoslavije ne prihvataju (sic!) bilo šta što je protiv bratstva i jedinstva i ravnopravnosti jugoslovenskih (sic!) naroda.“¹⁵⁵ U aktualne se rasprave o jeziku uključilo i Udruženje književnika Bosne i Hercegovine. Pored toga što je njihov predsjednik sudjelovao u radu nekih foruma izvan BiH, Udruženje je o aktualnim jezičnim pitanjima organiziralo javne rasprave. Udruženje književnika Bosne i Hercegovine je 7. travnja 1967. godine, uz nazočnost kulturnih i javnih radni-

151 „Deklaracija i Predlog zaslužuju oštru osudu javnosti“, *Oslobođenje*, 23 (6766), 5. travnja 1967., str. 3.

152 *Isto.*

153 *Isto.*

154 E. B., „Protest sarajevskih studenata“, *Oslobođenje*, 23 (6765), 4. travnja 1967., str. 4.

155 *Isto.*

ka, profesora sarajevskih fakulteta i srednjih škola, organiziralo na Narodnom univerzitetu javnu diskusiju o Deklaraciji i Predlogu.¹⁵⁶ U raspravi, u kojoj je izrečeno mnogo riječi osude upućenih potpisnicima Deklaracije i Predloga, sudjelovali su književnici i profesori jezika Ćamil Sijarić, Miodrag Bogićević, dr. Jovan Vuković, Husein Tahmišćić, Juraj Marek, Vladimir Čerkez, Svetozar Radonjić i drugi.¹⁵⁷ *Večernje novine* kao diskutante, pored navedenih, spominju Alfonsa Šubića i Slobodana Stančića.¹⁵⁸ U njihovim je izlaganjima bilo „apela da se učini sve kako ovakvi šovinistički ispadi ne bi naudili tekovinama borbe za bratstvo i jedinstvo naših naroda, naročito u Bosni i Hercegovini, u kojoj ljudi teže izgrađivanju bratske zajednice, ne osjećajući među sobom bitne razlike, pa ni u jeziku.“¹⁵⁹ „Pored neslaganja s inspiratorima i potpisnicima ovih akata, diskutanti su bili jednoglasni u zahtjevu da se ne svede sve na osudu, nego da se najozbiljnije inzistira i na odgovornosti.“¹⁶⁰ *Oslobođenje* je 9. travnja 1967. godine sastanak u Narodnom univerzitetu okarakterizirala kao izvanredni plenum Udruženja književnika Bosne i Hercegovine, pišući da je „sala Narodnog univerziteta u Sarajevu bila [je] premalena da preksinoć primi sve one koji su željeli da čuju živu riječ pisaca i intelektualaca o ‘Deklaraciji’ i ‘Predlogu’, (...) tako da se vanredni (sic!) plenum Udruženja književnika Bosne i Hercegovine, kojem su prisustvovali profesori srpskohrvatskog jezika, sa Filozofskog fakulteta i srednjih škola u Sarajevu, zatim društveno-politički radnici i mnogobrojni građani, pretvorio u svojevrsnu manifestaciju ogorčenja i osude potpisnika ‘Deklaracije o položaju i nazivu hrvatskog književnog jezika’ i ‘Predloga za razmišljanje’.“¹⁶¹ Uvodnu je riječ imao predsjednik Udruženja Ćamil Sijarić koji je istaknuo da su navedeni dokumenti imali namjeru srušiti „neke od najvrednijih tekovina naše istorije (sic!)“¹⁶², a potom se osvrnuo na zaključke CK SK BiH. U raspravi su sudjelovali Miodrag Bogićević, dr. Jovan Vuković, Husein Tahmišćić, Josip Marek i Vlado Čerkez.¹⁶³

156 Usp. E. B., „Javna diskusija o ‘Deklaraciji’ i ‘Predlogu’“, *Oslobođenje*, 23 (6767), 7. travnja 1967., str. 6.

157 Usp. S. T., „Bosansko-hercegovački pisci o ‘Deklaraciji’ i ‘Predlogu’“, *Oslobođenje*, 23 (6767), 8. travnja 1967., str. 4.

158 Usp. „Ne samo osuda“, *Večernje novine*, 3 (84), 8. travnja 1967., str. 1.

159 S. T., „Bosansko-hercegovački pisci o ‘Deklaraciji’ i ‘Predlogu’“, *Oslobođenje*, 23 (6767), 8. travnja 1967., str. 4.

160 „Ne samo osuda“, *Večernje novine*, 3 (84), 8. travnja 1967., str. 1.

161 S. Trhulj, „Ozbiljan zadatak za naučnike“, *Oslobođenje*, 23 (6770), 9. travnja 1967., str. 2.

162 *Isto*.

163 Književnik Miodrag Bogićević osvrnuo se na prilike koje vladaju u BiH „istakavši da ovakvi hegemonistički i paternalistički pokušaji nailaze na otpor svih ljudi u ovoj Repu-

Osudi su se Deklaracije i Predloga pridružili i neki bosanskohercegovački prosvjetni radnici izvan Sarajeva. U Trebinju je 25. ožujka 1967. godine dvjestotinjak radnika s redovite konferencije sindikalne podružnice prosvjetnih radnika osnovnih škola općine Trebinje osudilo Deklaraciju i dalo „punu podršku političkim faktorima i ostalim radnim ljudima koji su jednodušno osujetili Deklaraciju kao akt uperen protiv bratstva i jedinstva naših naroda.“¹⁶⁴ Za Deklaraciju također je rečeno da je riječ o aktu bez presedana „koji u svom sadržaju nema ničega što se zasniva na zdravoj naučnoj (sic!) osnovi.“¹⁶⁵ Učitelji, nastavnici i profesori svih visočkih škola, njih oko 150, održali su 4. travnja 1967. godine zbor na kojem su upozorili na štetnost Deklaracije i Predloga za društvo, a posebno za obrazovno-odgojni rada u školama. S navedenog zbora upućeno je pismo Republičkom odboru Sindikata radnika društvenih djelatnosti Bosne i Hercegovine u kojemu navode da „osjećaju svoju društvenu nastavničku obavezu (sic!) da javno izraze neslaganje sa sadržajem i načinom donošenja ‘Deklaracije’ iz Zagreba i ‘Predloga za razmišljanje’ grupe srpskih književnika u Beogradu.“¹⁶⁶ Za oba dokumenta navode da su napad na tekovine zajedničkoga života cjelokupne jugoslavenske zajednice i da imaju šovinistički prizvuk. „Mi prosvjetni radnici, a pogotovo nastavnici maternjeg jezika treba da razbijemo

blici. (...) Bratstvo i jedinstvo koje je ovdje iskivano ne može se narušiti ovakvim deklaracijama, mada šovinistički ispadi ove vrste ponekad unose zabunu i nemir.“ S. Trhulj, „Ozbiljan zadatak za naučnike“, *Oslobođenje*, 23 (6770), 9. travnja 1967., str. 2. O pojavi Deklaracije i Predloga dr. Jovan Vuković naveo je da nisu došli slučajno, odnosno „njima je prethodio čitav niz članaka u listovima i časopisima koje su najčešće pisali upravo potpisnici ovih akata. Mada problemi koji su nastali u vezi s tim imaju i značajan politički aspekt, sada lingvističkim stručnjacima u prvom redu predstoji jedan važan posao: da ocijene sve aspekte onoga što je prethodilo Deklaraciji i Predlogu, onoga što je u njima rečeno, i onoga što se desilo poslije, pa da naučnim sredstvima i argumentima dokažu neodrživost svega onoga što je u ovim aktima izneseno.“ *Isto*. Husein Tahmišćić osvrnuo se na stav iznesen u Programu rada Saveza komunista u kojem se ističe sloboda znanstvenoga rada, ali osuda na koju su naišli Deklaracija i Predlog „nije u protivrječnosti s tim stavom, jer su to akti koji imaju i politički aspekt, pa je razumljivo što su naišli upravo na politički krah kod svih radnih ljudi u Jugoslaviji.“ *Isto*. Profesor Juraj Marek rekao je da ovi ekscesi nisu ostatak prošlosti jer bi se potpisnici Deklaracije i Predloga sjetili Strossmayera, Gaja, Mažuranića, Vuka, Radičevića „i svih onih koji su se borili za jedinstvo srpskohrvatskog jezika. Ali potpisnici ova dva akta ne poštuju ono što je postignuto u mukotrpnoj istoriji (sic!) naših naroda - oni žele da uskrсну ono što je davno sahranjeno.“ *Isto*. Književnik Vlado Čerkez rekao je da se potpisnici Deklaracije i Predloga pojavljuju u vrijeme kada naša zajednica „ima mnogo važnijih ekonomskih i društvenih problema, pa umjesto da joj pomognu, oni joj ovim samo odnemažu.“ *Isto*.

164 M. A., „Akt protiv bratstva i jedinstva“, *Oslobođenje*, 23 (6756), 26. ožujka 1967., str. 3.

165 Ljubo Rudan, „Deklarisanje neprijatelja kroz Deklaraciju o jeziku“, *Glas Trebinja*, 15 (163), 1. travnja 1967., str. 6.

166 O. K., „Akti šovinističkog prizvuka“, *Prosvjetni list*, 15 (296), 15. travnja 1967., str. 2.

ovakve šovinističke ispade i da se borimo da srpskohrvatski, odnosno hrvatsko-srpski jezik imaju ravnopravan tretman. Sigurno je da je jezik bio ono što nas je u prošlosti približavalo i sjedinjavalo. Očuvanje hrvatskog nacionalnog imena uvijek je bilo vezano u jedinstvu sa srpskim i ostalim jugoslovenskim (sic!) narodima.¹⁶⁷ Na kraju se kaže da navedeni akti predstavljaju opasnost narušavanja bratstva i jedinstva naših naroda i da se inicijatori i protagonisti pozovu na društvenu odgovornost. Na zboru je donesen i zaključak da se „svi nastavnici u svom radu i vaspitnom (sic!) djelovanju bore za jedinstvo srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrpskog, jezika i protiv eventualnih negativnih tendencija.“¹⁶⁸ O godišnjoj konferenciji sindikalnih podružnica prosvjetnih radnika trebinjskih osnovnih škola kratko je izvijestila i mostarska *Sloboda*, i to je ujedno i jedini članak u kojem se spominje Deklaracija u navedenom mostarskom regionalnom glasilu.¹⁶⁹ O Deklaraciji se raspravljalo i 24. travnja 1967. godine u Narodnom pozorištu u Sarajevu. Tamo je na temu Deklaracije uposlenicima govorio Meša Selimović. On je tom prigodom istaknuo „jezik sam po sebi nosi čudno svojstvo da su u njemu nataložene duboke tradicionalne naslage. I upravo zato reagovanja (sic!) su postala toliko jaka da se veličina motiva izgubila, a pojavilo se ljubomorno čuvanje jedinstva.“¹⁷⁰ Pojavu Deklaracije i Predloga okarakterizirao je upravo pokušajem razbijanja toga jedinstva, te da „je ovaj problem postavljen politički, a ne onako kako je trebalo, kao stručno pitanje.“¹⁷¹ Priznajući postojanje problema, ali osuđujući način kako je prezentiran, Selimović ističe da probleme „treba rješavati demokratskim putem, ne iskazujući unaprijed nepovjerenje u mogućnost rješenja.“¹⁷²

9. Reakcije u nekim udruženjima, poduzećima i građanskim grupama

Savez komunista imao je puno kontrolu nad radom omladinskih i boračkih udruženja. Stoga su njihove reakcije očekivane i sadržajno u dosluhu sa stavovima iznesenim na partijskim forumima. U Banjoj Luci je 1. travnja 1967. godine velikim okupljanjem proslavljen Dan omladinskih radnih brigada. Pred okupljenima govorio je i član Predsjedništva CK SKJ Osman Karabegović, a

167 *Isto.*

168 *Isto.*

169 Usp. „Osuđena ‘Deklaracija’“, *Sloboda*, 23 (15), 3. travnja 1967., str. 2.

170 D. B., „Incident koji poučava“, *Večernje novine*, 23 (96) 25. travnja 1967., str. 7.

171 *Isto.*

172 *Isto.*

usputno se, govoreći o potrebi vođenja računa o ravnopravnosti naroda i njihovom sudjelovanju u ekonomskom, kulturnom i političkom životu, dotaknuo i Deklaracije za koju je naveo da je naišla na „opštu (sic!) osudu, ističući da narodi Bosne i Hercegovine, gdje žive Srbi, Hrvati i Muslimani, moraju biti posebno budni prema aktivnostima raznih šovinističkih elemenata.“¹⁷³ Na zajedničkoj godišnjoj skupštini Mjesne organizacije Udruženja boraca i Organizacije ratnih vojnih invalida Bistrik osuđeni su Deklaracija i Predlog uz zaključak „da se uputi pismo Centralnom komitetu Saveza komunista Jugoslavije sa zahtjevom da se potpisnici ovih akata isključe iz SKJ i krivično (sic!) gone.“¹⁷⁴ Protiv sudionika i inicijatora Deklaracije i Predloga svoj su glas podigli i članovi Odbora Saveza udruženja boraca NOR-a u Tuzli prema kojima navedeni akti predstavljaju „dobro smišljen, neprijateljski zakulisni atak na sve ono što je svim poštenim ljudima i narodima naše zemlje najpreče i najdragocjenije.“¹⁷⁵ Oni su u ime više tisuća mrtvih boraca svoga kraja poručili „svim tim književnicima, svjesnim i nesvjesnim, trijeznim i mamurnim (jer neki vele da su bili pijani, a neki da nisu to ozbiljno shvatili), svim lingvistima i filozofima, mutikašama, da se ne igraju s bratstvom i jedinstvom naših naroda, da se ne iživljavaju na najvećim svetinjama, koju su kroz čitavu našu istoriju (sic!) najbolji ljudi ove zemlje tako skupo plaćali.“¹⁷⁶ Također su poručili da su svjesni „da kod nas ima spornih i neriješenih jezičnih i drugih pitanja, ali nam je očividno i to da su svi ti ljudi, posebno njihovi inspiratori sasvim svjesno izabrali upravo ovaj put kojim se ona ne rješavaju, nego naprotiv još više komplikuju (sic!) i stare nacionalne smetnje izazivaju, koje našim narodima nisu nikada nikakvo dobro donijele.“¹⁷⁷ Slažu se s konstatacijama da nisu svi među potpisnicima neprijatelji, te „drugovima Zagreba i Beograda – komunistima i nekomunistima – svim poštenim borcima, čuvarima naše nacionalne slobode i bratske zajednice naših naroda, pružamo svu drugarsku moralnu pomoć želeći im pun uspjeh u raščišćavanju sa svim ovim neiživljenim srednjovjekovnim ostacima i raskuživanju atmosfere od ustajalog, gnjilog i šovinističkog zadaha u našim, svim nama dragim gradovima, kako Beogradu tako i Zagrebu.“¹⁷⁸ Svoje očitovanje o Deklaraciji iznosili

173 A. S., „Omladina - naša sadašnjost i budućnost“, *Oslobođenje*, 23 (6763), 2. travnja 1967., str. 2.

174 M. S., „Osuda na Bistriku“, *Večernje novine*, 3 (81), 5. travnja 1967., str. 16.

175 „Protest boračkih organizacija Tuzle“, *Front slobode*, 24 (1052), 14. travnja 1967., str. 2.

176 *Isto.*

177 *Isto.*

178 *Isto.*

su i neki pravni subjekti koji u djelokrugu svoga rada nemaju ništa zajedničko s jezikom, pa ni s kulturom i znanosti u najširem smislu te riječi. Tiskovine su pisale o reakcijama u pojedinim radnim organizacijama, sindikatima i sindikalnim podružnicama. Uposlenici RTV Sarajevo su na zboru 30. ožujka 1967. godine osudili Deklaraciju i Prijedlog te uputili otvoreno pismo CK SK BiH, Republičkoj skupštini i Glavnom odboru SSRN BiH u kojem navode da su s obzirom na to da se svakodnevno u svojim emisijama obraćaju tisućama Srba, Hrvata i Muslimana najneposrednije zainteresirani za jezik, izražavaju „duboku indignaciju prema svakom pokušaju da se on kompromituje (sic!), osiromaši i degradira, podjelom na isključivo hrvatski i isključivo srpski.“¹⁷⁹ Sa sastanka predstavnika Sindikata radnika industrije i rudarstva sarajevske regije upućeno je protestno pismo protiv sastavljača Deklaracije i Predloga, odnosno, kao se u članku navodi, udruženja književnika Hrvatske i Srbije. Oni u pismu predlažu i zahtijevaju „u ime radnih ljudi i svih onih koji misle da je bratstvo i jedinstvo neodvojivi dio dobrobiti i progresna naše zajednice, da se svi pokretači i potpisnici kazne i isključe iz Saveza komunista Jugoslavije i iz članstva Saveza sindikata Jugoslavije.“¹⁸⁰ O reakcijama na području Banja Luke govoreno je na sastanku tamošnjeg Općinskog komiteta Saveza komunista. Tada je istaknuto da je pojava navedenih akata izazvala protest u velikom broju osnovnih organizacija Saveza komunista, sindikalnih podružnica i radnih kolektiva, pri čemu su s mnogih skupova upućena protestna pisma. Radnici u proizvodnji poručili su da „raspirivanje šovinizma i nacionalizma ne dolazi od radnika koji imaju i te kako odgovorne zadatke u provođenju privredne reforme, nego od onih kojima se iz proizvodnje odvajaju znatna materijalna sredstva.“¹⁸¹ Banjalučki *Glas* navodi da su prosvjetni radnici jedinstveni u osudi, te da su očekivali sličnu pojavu kao posljedicu nacionalističkih trvenja i diskusija u posljednje vrijeme. Građani i društvenopolitičke organizacije Travnika, Viteza i Novog Travnika pridružile su se osudi Deklaracije nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, kao i Predloga za razmišljanje grupe književnika iz Beograda. Na protestnim okupljanjima u kolektivima Lašvanske doline, sastancima prosvjetnih radnika i kandidacijskim zborovima istaknuto je da Deklaracija i Predlog narušavaju temeljne vrijednosti društva i stvarni interes hrvatskog i svih jugo-

179 „Kolektiv RTV Sarajevo osudio Deklaraciju“, *Oslobođenje*, 23 (6761), 31. ožujka 1967., str. 4. O istome su pisale i *Večernje novine*. Usp. „Osuda deklaracije“, *Večernje novine*, 3 (77), 31. ožujka 1967., str. 4.

180 „Oštra osuda ‘Deklaracije’ i ‘Predloga’“, *Oslobođenje*, 23 (6767), 8. travnja 1967., str. 4.

181 „Deklaracija i Predlog neprijateljski akti“, *Glas*, 25 (1143), 17. travnja 1967., str. 1.

slavenskih naroda i narodnosti. Osuđeni su Deklaracija i njezini potpisnici uz zahtjev da se potpisnici pozovu na odgovornost kao „inicijatori nezdravih ideja u međunacionalnim odnosima i narušitelji bratstva i jedinstava naroda Jugoslavije“.¹⁸² Pojedinci, ustanove i radni kolektivi s navedenoga područja uputili su brojna pisma Centralnom komitetu SKJ, CK SK Hrvatske, Saboru Hrvatske i Saveznoj skupštini, a na protestnim okupljanjima radnici su „toplo pozdravili riječi predsjednika republike Josipa Broza Tita koji je ovih dana osudio Deklaraciju i Predlog, a jednodušno dali podršku Zaključcima Izvršnog komiteta CK SK BiH.“¹⁸³

10. Zaključak

Pojava Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnoga jezika pobudila je ogroman interes bosanskohercegovačke javnosti. O aktualnim jezičnim raspravama svakodnevno su izvještavali *Oslobođenje* i *Večernje novine*. Oni su svoje pisanje o navedenoj temi uglavnom temeljili na Tanjugovim izvješćima. Stoga se sadržaj njihova pisanja u velikoj mjeri podudara s pisanjem beogradskih *Politike* i *Borbe* jer su se i oni u svome izvješćivanju o Deklaraciji također uvelike oslanjali na usluge navedene novinske agencije. U *Oslobođenju* i *Večernjim novinama* pojavljuje se tek mali broj autorski potpisanih članaka. O reakcijama na Deklaraciju pisale su i neke lokalne tiskovine, i to: *Krajina* (Bihac), *Glas* (Banja Luka), *Front slobode* (Tuzla), *Glas Trebinja* (Trebinje), *Sloboda* (Mostar) te *Prosvjetni list*. Izvještavanje lokalnih tiskovina ideološki se ničim ne razlikuje od članaka objavljenih u dnevnim tiskovinama. Iz navedenoga vidljivo je da su svi oni proizašli iz iste partijske kuhinje. Ako se uzme u obzir dužina razdoblja izvješćivanja i broj objavljenih članka, slobodno možemo reći da je Deklaracija bila jedna od najobrađivanijih tema jugoslavenskog novinstva uopće. Rasprave o Deklaraciji zabilježene su na saveznoj i republičkim razinama, kako unutar partijskih, tako i državnih tijela te drugih formalnih i neformalnih građanskih grupa. S obzirom na to da se Deklaracija pojavila u Hrvatskoj, a potom, kao i reakcija na nju, u Srbiji Predlog za razmišljanje, najviše reakcija zabilježeno je u navedenim dvjema republikama. Zabilježene su reakcije i u Crnoj Gori i Sloveniji jer su o Deklaraciji raspravljali tamošnji centralni komiteti Saveza komunista. Posebno su zanimljive Kardeljeve opservaci-

182 D. Pušarić, „Protest stanovnika Lašvanske doline“, *Oslobođenje*, 23 (6760), 30. ožujka 1967., str. 4.

183 *Isto*.

je o ulozi Matice hrvatske vezano za usvajanje termina srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski jezik prilikom ranijih ustavnih formulacija nominacije jezika. Pojavu Deklaracije je komentirao je i Tito koji izričito navodi da je navedena dvočlana formulacija jezika rezultat Novosadskoga dogovora, što potvrđuje izravnu uključenost političkih struktura u donošenje Novosadskog dogovora. Skoro da prema broju reakcija na Deklaraciju Bosne i Hercegovina ne zaostaje za Hrvatskom i Srbijom što je sigurno uvjetovano njezinim specifičnom položajem i nacionalnom strukturom stanovništva. O Deklaraciji se raspravljalo na sjednici CK SK BiH, SSRN BiH, općinskim partijskim komitetima i općinskim skupštinama. Zajednički nazivnik svih istupa mogao bi se svesti na osudu da Deklaracija predstavlja napad na bratstvo i jedinstvo i šovinistički ispad čije pokretače treba imenovati i kazniti. Bosanskohercegovački komunisti u pojavi Deklaracije, ali i u pojavi Predloga za razmišljanje, vide nastavak hegemonističkih aspiracija prema Bosni i Hercegovini, ali su, valjda u cilju balansirano pristupa, upozorili i na pojavu muslimanskog nacionalizma. Također su izrazili stav da bi i bosanskohercegovačke znanstvene i kulturne institucije trebale dati svoj doprinos konstruktivnim naporima u rješavanju jezičnih pitanja. Na pojavu Deklaracije reagirale su i različite formalne i neformalne grupe građana. Najizraženije su se reakcije pojavile u prosvjetnih djelatnika. Iako su se na pojavu Deklaracije očitovali svi općinski komiteti Saveza komunista, kao da su bosanskohercegovačke tiskovine dale više prostora reakcijama u nekim sredinama s većinskim hrvatskim stanovništvom. Tako tiskovine pišu o reakcijama u Lištici (Široki Brijeg), Ljubuškom, Livnu, Lašvanskoj dolini, a posebnu pozornost daju i izlaganju dvojice Hrvata, jednog u Saveznoj skupštini (Jure Galić), a drugog (Anto Babić) na sjednici SSRN BiH. Kao vjerni vojnici partije, njihovi se stavovi ničim ne razlikuju od stavova drugih partijskih tijela, ali je znakovito da je iz citata njihovih izlaganja vidljivo da njihov jezik ima isključivo osobitosti tzv. *istočne varijante*, što samo prema sebi govori o položaju tzv. *zapadne varijante* hrvatskosrpskoga jezika u javnom prostoru Bosne i Hercegovine tijekom 60-tih godina 20. stoljeća. Ako se uzme u obzir da je Deklaracija osuđena u Hrvatskoj, u kojoj je situacija u pogledu nacionalnog izjašnjavanja bila kud i kamo povoljnija, onda ne trebaju iznenaditi reakcije u BiH u kojoj je samo formalno bila propagirana sloboda nacionalnog izjašnjavanja i ravnopravnost uporabe tzv. *jezičnih varijanti*.¹⁸⁴ Navedeno potvrđuju i osobitosti jezika tek-

184 Da od početka komunističke Jugoslavije, barem u Bosni i Hercegovini, nije postojala ravnopravnost uporabe tzv. *varijanti* vidi se i prema tomu što je ustavna odrednica na-

stova koji su bili predmetom analize ovoga rada jer pokazuju osobitosti tzv. *istočne varijante* hrvatskosrpskog jezika ijekavskog izričaja. Nezastupljenosti tzv. *zapadne varijante* sigurno je doprinosila i malobrojnost Hrvata u odnosu na druga dva naroda, ali, i pored njihove malobrojnosti, nisu znatnije utjecali na kreiranje jezične politike u BiH.¹⁸⁵ Takvo će se stanje djelomično početi mijenjati tek nakon pojave Deklaracije, iz koje su komunističke vlasti, iako su je bezrezervno osudili, izvukli određene pouke. Počinju isticati potrebu da se Akademija nauka i sarajevsko sveučilište aktivnije uključe u rasprave o jeziku te time ponude onakva rješenja koja će prepriječiti put svim težnjama i pokušajima oživljavanja međunacionalnih antagonizama koji se prikrivaju znanstvenim ruhom. U kontekstu novih smjernica o potrebi aktivnijeg sudjelovanja bosanskohercegovačkih institucija u kreiranju jezične politike treba promatrati i organiziranje nekoliko simpozija o ravnopravnosti jezika¹⁸⁶ te učestalije rasprave o jeziku u Centralnom komitetu SK BiH i nekim institucijama koje su uslijedili narednih godina.¹⁸⁷ Bez obzira na sve navedeno, upitno je koliko je

ziva jezika u Ustava SR BiH iz 1963. imala samo odrednicu *srpskohrvatski jezik*, dok će se uporaba drugoga složenoga naziva *hrvatskosrpski* uvesti tek Ustavom iz 1974. godine. (Usp. Šipka, Milan (2005). Standardni jezik i jezička politika u Bosni i Hercegovini 1918-1970, U: Sven Mønnesland (ur.) Jezik u Bosni i Hercegovini, (str. 423-434). Oslo: Institut za jezik u Sarajevu i Institut za istočnoevropske i orijentalne studije.

- 185 Primjerice, od trojice potpisnika Novosadskog dogovora iz BiH, svi su bili Srbi, i to književnici Marko Marković i Ilija Kecmanović i jezikoslovac Jovan Vuković. (Usp. Šiška, 2005, 423).
- 186 U Sarajevu je od 23. do 25. travnja 1970. godine održan simpozij u jezičnoj tolerancije. O zaključcima s navedenoga simpozija vidi: Šipka, Milan (1999). Standardni jezik u Bosni i Hercegovini u dokumentima jezičke politike, (str. 138-141). Budimpešta: Open Society Institute. U Mostaru je od 22. do 24. listopada 1973. godine održano savjetovanje o realizaciji zaključaka Simpozijuma o jezičkoj toleranciji i dokumenata društveno-političkih organizacija i Skupštine SR BiH o književnom jeziku i književnojezičkoj politici u Bosni i Hercegovini. Vidi općenito o radu simpozija *Mostarsko savjetovanje o književnom jeziku* (1974). Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu i NIP "Oslobođenje"- Sarajevo i Šipka, 1999, 161-164.
- 187 CK SK BiH je 17. veljače 1971. godine usvojio dokument pod nazivom *Književni jezik i književnojezička politika u Bosni i Hercegovini*. Usp. Šipka, 1999, 143-154. Na sjednici Prosvjetno-kulturnog vijeća Skupštine SR Bosne i Hercegovine 25. srpnja 1971. godine donesen je dokument pod nazivom *Zaključci o književnojezičkoj politici u vaspitno-obrazovnoj djelatnosti*. Usp. Šipka, 1999, 156-159. Izvršni komitet Predsjedništva CK SK BiH je 12. prosinca 1974. godine razmatrao neke zaključke s 53. sjednice CK SKBiH vezano za realizaciju zaključaka iz oblasti književno-jezične politike. Usp. Šipka, 1999, 166-170. U Sarajevu je od 12. do 13. prosinca 1974. godine održan *Bosanskohercegovački sabor kulture*. U tada usvojenom Dogovoru o osnovnim pravcima i zadacima samoupravnog razvoja kulture u Bosni i Hercegovini tretirana su i neka pitanja jezične politike. Usp. Šipka, 1999, 174-175. Pitanjem ravnopravnosti jezika bavio se i Institut za jezik i književnost, koji je temeljem zaključaka i prijedloga posebne istraživačke grupe Instituta, sačinio dokument *Ostvarivanje ravnopravnosti jezika i pisma naroda i narodnosti Jugos-*

tzv. *zapadna varijanta* hrvatskosrpskoga jezika uspjela osigurati ravnopravnost uporabe u BiH, a odgovor na navedeno pitanje svakako bi mogle dati analize jezika bosanskohercegovačkih tiskovina i udžbenika koji su se koristili između 1970. i 1990. godine, što bi naravno podrazumijevalo provedbu opsežnijeg istraživanja i predmetom obrade posebnog rada.

Popis izvora i literature

Borba (1967 - brojevi: 32/73, 78 i 89). Organ Socijalističkog saveza radnoga naroda Jugoslavije. Beograd.

Glas Trebinja (1967 - broj 15/163). List Socijalističkog saveza radnoga naroda opštine Trebinje. Trebinje.

Glas (1967 - broj 25/1141). List Socijalističkog saveza radnog naroda. Banja Luka.

Hekman, Jelena (1997). Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika: građa za povijest Deklaracije. Zagreb: Matica hrvatska.

Hrvatska revija (2017 - broj 17/1). Zagreb: Matica hrvatska.

Front Slobode (1967 - broj 24/1052). List za društvena i politička pitanja. Tuzla.

Ivičević-Bakulić, Jozo. Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika u sklopu suvremene hrvatske povijesti. U: Kolo 1-2. <http://www.matica.hr/kolo/314/deklaracija-o-nazivu-i-polozaju-hrvatskoga-knjizevnog-jezika-u-sklopu-suvremene-hrvatske-povijesti-20691/> (pristupljeno: 24. veljače 2022.).

Kolo (2009 - broj 1-2). Zagreb: Matica hrvatska.

Krajina (1967 - broj 21/399). List za društveno-politička pitanja Bihaća, Cazina i Velike Kladuše. Bihać.

slavije u praksi Skupštine SFRJ – s posebnim osvrtom na status bosanskohercegovačkog standardnojezičkog izraza. Usp. Šipka, 1999, 181-194. Institut za jezik i književnost iz Sarajeva, u suradnji sa Savjetom Predsjedništva Republičke konferencije SSRN BiH za informativnu djelatnost i Komisijom Izvršnog komiteta Predsjedništva CK SKBiH za idejno-politička pitanja ostvarivanja književnojezične politike u BiH, organizirao je Savjetovanje o jeziku u sredstvima informisanja i izdavačkoj djelatnosti u Bosni i Hercegovini 30. i 31. svibnja 1977. godine u Banji Vrućici kod Teslića. Usp. Šipka, 1999, 196-197. U organizaciji Odjeljenja za jezik Instituta za jezik i književnost, Vijeća Saveza sindikata BiH i Društva za primijenjenu lingvistiku BiH u Neumu je od 21. do 23. travnja 1980. godine održano *Savjetovanje o jezičkoj kulturi u sredstvima informisanja.* Usp. Šipka, 1999, 199-201.

- Mostarsko savjetovanje o književnom jeziku (1974). Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevi u NIP "Oslobođenje"- Sarajevo.
- Novaković, Šimun (2019). Izvanpartijske reakcije i rasprave o Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika prema pisanju Politike i Borbe. HUM-časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 14 (22), str. 99-137.
- Novaković, Šimun (2019). Reakcije partijskih organa na pojavu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog jezika prema pisanju nekih srbijanskih tiskovina. *Mostariensia*, 23 (1), str. 7- 39.
- Novaković, Šimun (2020). Provođenje partijskih zaključaka u institucijama potpisnicama Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika i Predloga za razmišljanje - prema pisanju Politike i Borbe. *Mostarinesia*, 24(1), str. 31-72.
- Oslobođenje (1967 - brojevi: 23/672 - 23/6783). List Socijalističkoga saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine. Sarajevo.
- Samardžija, Marko (1917). Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967.-1917.: vijesti, komentari, osude i zaključci. Zagreb: Matrica hrvatska.
- Šipka, Milan (2005). Standardni jezik i jezička politika u Bosni i Hercegovini 1918-1970. U: Sven Mønnesland (ur.), *Jezik u Bosni i Hercegovini*, (str. 407-432). Oslo: Institut za jezik u Sarajevu i Institut za istočnoevropske i orijentalne studije.
- Šipka, Milan (1999). Standardni jezik u Bosni i Hercegovini u dokumentima jezičke politike. Budimpešta: Open Society Institute.
- Sloboda (1967 - broj 23/15). Mostar.
- Pavičić, Josip (2017). Deklaracija o nazivu, položaju i budućnosti hrvatske samostalnosti- Kronologija deklaracijskih zbivanja u ožujku i travnju 1967. *Jezik*, 64, str. 14-29.
- Prosvjetni list (1967 - brojevi 15/295 i 296). Organ Republičkog odbora sindikata radnika društvenih djelatnosti Bosne i Hercegovine. Sarajevo.
- Politika (1967 - brojevi: 64/19198, 19200 i 19201). Beograd.
- Večernje novine (1967 - brojevi: 68 - 98). Sarajevo.

Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language in the Context of Newspapers in Bosnia and Herzegovina

Summary

After eighteen Croatian cultural, educational and scientific institutions signed and then published the *Declaration on the Name and Position of the Croatian Literary Language* on March 17, 1967, Croatian Party bodies condemned the initiative. Their example was followed by the Croatian republican and some federal state bodies. The chronology of the adoption of the Declaration and the political responsibility of individuals were determined under pressure of the political structures. In the end, the Declaration was condemned as an *attack on the brotherhood and unity of our peoples*, most of the signatories were punished in various ways, and some of them were expelled from the League of Communists. Although most of the reactions to the appearance of the Declaration were recorded in Croatia, and then in Serbia, because two days after the publication of the Declaration the Association of Writers of Serbia characterized the initiative of Croatian linguists as a document worth thinking about, there were also reactions to the appearance of the Declaration in Bosnia and Herzegovina. The Declaration was discussed by the Central Committee and municipal committees of the League of Communists of Bosnia and Herzegovina, and representatives of Bosnia and Herzegovina in various federal bodies had a prominent place in the discussions. In addition to Party, republican and federal bodies, reactions were recorded in a whole host of other institutions and organizations. Thus, the Association of Writers of Bosnia and Herzegovina, teachers of the Sarajevo Faculty of Philosophy, the University Council of the University of Sarajevo, the Sarajevo Radio-Television collective, etc., joined in condemning the Declaration. The daily newspapers *Oslobođenje* and *Večernje novine*, as well as some regional and professional journals, wrote extensively about the reactions.

Keywords: daily and regional newspapers in Bosnia and Herzegovina, Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, Predlog za razmišljanje, League of Communists of Bosnia and Herzegovina.